

Stud. oec. Ošers Blochs
Matr.Nr. 13.128.

Diploma darbs

IZRAĒĻA TAUTAS

SAIMNIECISKĀ DZĪVE PALESTĪNĀ

(1300-586.g.pr.Kr.)

Rīgā, 1935.g.

Satura rādītājs.

	lpp.
Izlietātie avoti un literatūra	4.
Lietātie saīsinājumi	7.
I. Priekšvārds	8.
II. Ievads	9.-18.
a) Zeme	9.
b) Vēsturisks pārskats	12.
III. Lauksaimniecība un tās blakus nozares	19.-53.
a) Zemkopība	19.
b) Dārzkopība	28.
c) Lopkopība	40.
d) Putnkopība un biškopība	48.
e) Zvejniecība un medniecība	50.
IV. Amatniecība	53.-67.
a) Kalējs	57.
b) Zeltkalis	58.
c) Podnieks	60.
d) Audējs	62.
e) Akmeņkalis u.c.	63.

	lpp.
V. Tirdzniecība	68.-88.
a) Pirmais tirdzniecības posms (1300-1050.g.pr.Kr.)	70.
b) Otrs tirdzniecības posms (1050-975.g.pr.Kr.)	73.
c) Trešais tirdzniecības posms (975-586.g.pr.Kr.)	83.
VI. Nauda, mēri un svāri	89.-99.
a) Nauda	89.
b) Svāri	94.
c) Mēri	96.
VII. Noslēgums	100.

Izlietātie avoti un literātūra.

A. Izlietātie avoti.

1. Bībeles sekojošās grāmatas

Genesis	Amos
Exodus	Micha
Leviticus	Zephania
Numeri	Zacharias
Deuteronium	Psalmi
Josua	Proverbia
Judices	Hiob
Samuel	Cant. Canticorum
Reges	Ruth
Jesaias	Daniel
Jeremias	Ezra
Ezechiel	Nehemia
Hosea	Chronica
Joel	

2. Flavius Josephus, Jüdische Altertümer.

3. Flavius Josephus, Jüdischer Krieg.

B. Izlietātā literātūra.

1. K. Balodis, Ekonomiskā politika, Rīga, 1928.
2. I. Benciger, Hebräische Archäologie, Leipzig, 1927.
3. A. Bertholet, Kulturgeschichte Israels, Göttingen, 1919
4. L. Brentano, Das Wirtschaftsleben der antiken Welt, Jena, 1929.
5. R. Bücher, Die Entstehung der Volkswirtschaft, Thübingen, 1906.
6. F. Delitzsch, Jüdisches Handwerkerleben, Erlangen, 1875.
7. Graetz, Jüdische Geschichte, Bd. I.
8. F. Haensell, Die ethnographische Geschichtschreibung und ihre Begründer, Riga, 1928.
9. F. Haensell, Die fliessenden Wasser des Höhenlandes und ihre urgeschichtliche Anwohner, Berlin, 1908.
10. L. Herzfeld, Handelsgeschichte der Juden des Altertums, Braunschweig, 1894.
11. Handwörterbuch der Staatswissenschaften, Bd. IV. Jena, 1909.
12. R. Kittel, Geschichte des Volkes Israel, Bd. II., Gotha, 1922.
13. R. Kittel, Gestalten und Gedanken in Israel, Leipzig.
14. S. Kraus, Talmudische Archäologie, Bd. I. Leipzig, 1910.
15. S. Kraus, Talmudische Archäologie, Bd. II. Leipzig, 1911.
16. S. Kraus, Talmudische Archäologie, Bd. III. Leipzig, 1912.

17. M. Levy, Geschichte der Jüdischen Münzen, Leipzig, 1962.
18. M. Löhr, Israels Kulturentwicklung, Strassburg, 1911.
19. M. Lurje, Studien zur Geschichte der wirtschaftlichen und sozialen Verhältnisse im israelitisch-jüdischen Reiche, Giessen, 1927.
20. B. Meissner, Babylonien und Assyrien, Bd. I. Heidelberg, 1920.
21. E. Meyer, Geschichte des alten Aegyptens, Berlin, 1887.
22. S. Munk, Palästina, Bd. I. Leipzig, 1871.
23. S. Munk, Palästina, Bd. II. Leipzig, 1872.
24. T. Mommsen, Römische Geschichte, Bd. IV. Berlin, 1919.
25. G. Rosen, Juden und Phönizier, Thübingen, 1929.
26. A. Riehm, Handwörterbuch des biblischen Altertums, 2 sējumi, Leipzig, 1884.
27. K. Solomon, Die Lösung des sozialen Problems: Die Bibel, Breslau, 1931.
28. W. Sombart, Die Juden und das Wirtschaftsleben, München, 1920.
29. G. Weber, Lehr- und Handbuch der Weltgeschichte, Bd. I. Altertum, Leipzig, 1921.
30. I. Wellhausen, Israelitische und jüdische Geschichte, Berlin, 1901.
31. H. Winckler, Geschichte Israels. Leipzig, 1895.
32. H. Winckler, Die Babylonische Kultur in ihren Beziehungen zur unsrigen, Leipzig, 1902.
33. V. Zeller, Biblisches Handwörterbuch, Stuttgart, 1885.

Lietāti saīsinājumi:

Gen. = Genesis	Hos. = Hosea
Exod. = Exodus	Am. = Amos
Lev. = Leviticus	Mi. = Micha
Num. = Numeri	Zeph. = Zephania
Deut. = Deuteronium	Zach. = Zacharias
Jos. = Josua	Ps. = Psalmi
Jud. = Judices	Prov. = Proverbia
Sam. = Samuel	Cant. = Cant. Cantoricum
Reg. = Reges	Ez. = Ezra
Jes. = Jesaias	Nehem. = Nehemia
Jer. = Jeremias	Chr. = Chronica
Ezech. = Ezechiel	

P r i e k š v ā r d s.

Šinī darbā apskatīta 13.gadu simtenī pr.Kr. Palesti-
nā uz dzīvi nometušos izraēliešu saimnieciskā dzīve līdz
Babilonijas trimdai 586.g. pr.Kr., kad babiloniešu pār-
spēka dēļ patstāvīgā Izraēļa valsts izbeidzās un Izraēļa
tautas vairākumam bija jāatstāj sava zeme un jādodas trim-
dā uz Babiloniju.

I e v a d s.

Z e m e.

Izraēļa zeme - Palestīna - atrodas Sirijas dienvidos. Tās robežas Izraēļa valsts pastāvēšanas laikā bija austrumos tuksnesis, kas izplatās līdz Eifratas upei; austrumu robežu precīzāk noteikt ir grūti¹⁾, ziemeļos - Foinīķijas un Damaskas valstis, vakaros - Vidus jūra līdz Eģiptes upes (arabu val. Vadi-el-ariš) ietekai, dienvidos robežas izplatījās no Vadi-el-ariš līdz Nāves jūras dienvidiem, bet dienvidaustrumos Arnonas upe²⁾. Tā tad Palestīna atrodas starp 31° līdz 33°20' ziemeļu platumam un starp 52° līdz 54° austrumu garumam. Tā ir ap 225 km gara un caurmērā ap 90 km plata³⁾. Zeme ir kalnaina, un tanī tik liela klīmata dažādība, kāda nav sastopama nekur citur tik mazā platībā⁴⁾. Visaugstākie ir Libanonas kalni zemes ziemeļos, kas sasniedz 3000 m augstuma un ir mūžīgi apklāti

1) Munk, Palästina Bd.I., Leipzig, 1871. lp.5.

2) Sk. Munk, Palästina, lp. 4. u.c.

3) Sk. Greatz, Jüdische Geschichte, I Bd. I.nod.

4) Sal. M.Löhr, Israels Kulturentwicklung, Strassburg, 1911. lp.3.

ar sniegu¹⁾. Viszemākā vieta ir Nāves jūra, kas atrodas 394 m zem jūras līmeņa. Kalnu grēdas stiepjas no ziemeļiem uz zemes dienvidiem un austrumu virzienā uz Jordanas ieleju tās ir stāvākas nekā uz vakariem - Vidus jūras piekrasti. Zemi krusto austrumrietumu virzienā vairākas ielejas, no kuņām auglīgākā ir Izreela ieleja, kuņā krustojas vairāk ceļu²⁾. Šī ieleja sadalīja zemes rietumus divās daļās: ziemeļu (Galilija) un dienvidu daļā (Samarija un Judā). Izreela ielejas dienvidos zeme paceļas un vietām sasniedz 1000 m augstuma; dienvidos zeme atkal nolaižas, un vecā robežu pilsēta Beer-Seba atrodas tikai 700 pēdu augstumā³⁾. Gar Vidus jūras piekrasti izplatās auglīgie Saronas un Šefelas līdzenumi⁴⁾. Arī Austrumjordānija (ebreju valodā - Gilead) ir augstiene, kuņā krusto vairākas ielejas. No upēm ievērojamākā ir Jordanas upe, kas tek pa zemes vidieni no ziemeļiem uz dienvidiem un to sadala austrumu un rietumu daļā⁵⁾. Sevišķi auglīgas ir ielejas, it īpaši Izreela ieleja, bet arī Galilija, kā arī austrumu Jordānijas ziemeļu daļa⁶⁾, kur nodarbojās ar zemkopību

1) Sk. Munk, Palästina, lp. 6-7.

2) Sk. Bencinger, Hebräische Archäologie, Leipzig, 1924.

3) Sk. Greatz, Jüdische Geschichte, I. Bd. I. nod. lp. 12.

4) Munk, Palästina, lp. 11.

5) Sk. Munk, Palästina, 14. lp.

6) Sk. M. Löhr, l. c. lp. 9.

un lopkopību. Visneauglīgākais apgabals bija zemes dienvidi (ebreju val. Negeb), kur galvenā kārtā nodarbojās tikai ar mazlopu audzēšanu¹⁾. Klīmats Palestīnā ir ļoti dažāds. Jordanas līdzenumā valda tropisks karstums, turpretī kalnos klīmats daudz bargāks un labība nogatavojas mēnesi vēlāk nekā Jordanas līdzenumā. Vidus jūras piekrastē klīmats ir daudz maigāks un mitrāks nekā kalnos²⁾, un tā jau sen noderēja kā atpūtas vieta Palestīnas iedzīvotājiem, sevišķi Izreela ieleja³⁾.

Ļoti liela nozīme ebreju valsts attīstībā bija Palestīnas ģeografiskam stāvoklim, jo zeme atradās starp divām antiskās pasaules attīstītākajām lielvalstīm: Asīriju vai Babiloniju un Eģipti un tādā ziņā atradās antiskās pasaules lielceļu krustojumā. No svarīgākiem ceļiem minams lielceļš, kas veda no Eģiptes gar Vidus jūras piekrasti līdz Karmela kalnam un tur sadalījās divos nozarojumos. Viens veda uz bagāto Foinīķiju, bet otrs nozarojums veda caur Siriju uz Damasku. Otrs lielceļš veda no Sarkanās jūras ostas Elatas (Palestīnas dienvidos) caur Transjordāniju uz Damasku⁴⁾. Tā tad Palestīna stāvēja

1) M.Löhr, Israels Kulturentwicklung, lp.6.

2) Sk. Bencinger, Hebräische Archäologie, lp. 19-21.

3) Sal. II. Reg. 8,29.

4) Sk. Bencinger, Hebräische Archäologie, lp.12.

dzīvos kultūrālos un saimnieciskos sakaros ar lielām kaimiņu valstīm un sasniedza augstu saimniecisku attīstību¹⁾, bet toties kaimiņu lielvalstis arvienu centās pakļaut sev mazo, bet politiski un stratēģiski svarīgo valsti, lai tādējādi pārzinātu caur to uz visām pusēm vedošos ceļus, un šie lielvalšņu centieni sagādāja Izraēļa valstij daudz rūpju visā viņas pastāvēšanas laikā.

Vēsturisks pārskats.

Ebreji, iekarojuši Palestīnu (13.g.s.Pr.Kr.), noteās tur uz pastāvīgu dzīvi un nodarbojās ar zem- un lopkopību, atkarīgi no apdzīvotās vietas apstākļiem, kā arī zināmā mērā ar amatniecību. Sākumā soģu laikmetā (ap 1300-1050.g.pr.Kr.) tā nebija apvienota valsts, bet tur dzīvoja atsevišķas ciltis²⁾, kuŗas tikai briesmu gadījumā apvienojās, lai kopīgiem spēkiem padzītu zemē ielauzušos ienaidnieku, bet arī tādā gadījumā cilšu apvienotā darbība izbeidzās pēc spraustā mērķa sasniegšanas - ienaidnieka padzīšanas. Dažreiz dažas ciltis pat vilcinājās iet

1) Sal. M.Löhr, Israels Kulturentwicklung, lp.18.

2) Sal. Graetz, Jüd. Geschichte, Bd.I. 1.nod.

palīgā tālākām ciltīm¹⁾, un tādā kārtā bija iespējams Izraēļa kaimiņiem, amoniešiem, moabiešiem u.c. iekārot dažreiz ebrēju apdzīvoto zemi un pakļaut sev iedzīvotājus²⁾. Arī ne visu Palestīnas zemi ebrēji iekāroja, jo sevišķi pilsētu iekārošana tiem dzelzsratu un citu vajadzīgo ieroču trūkuma dēļ vēl nebija pa spēkam³⁾. Tādējādi neiekāroto pilsētu un citu vietu apdzīvotāji pastāvīgi apdraudēja visus ebrēju panākumus un bieži apvienojās ar ārējiem ienaidniekiem; tādā ziņā ebrēju ciltis nonāca lielās briesmās⁴⁾. Tā pamazām ebrēji atzina par nepieciešamu spēcīgas apvienotas valsts dibināšanu, kas būs spējīga atsist visus ienaidnieku uzbrukumus un nodrošināt iedzīvotāju politisko drošību un saimniecisko labklājību⁵⁾. Pirmais apvienotās Izraēla valsts ķēniņš bija Zauls (11.g.s. pr.Kr.). Viņš veda vairākus uzvaras karus⁶⁾, beidzot tomēr krita karā ar filistriešiem. Nākošais ķēniņš bija Davids (ap 1055-1015.g.). Viņš pabeidza uzsākto darbu - uzvarēja visas kaimiņu tautas, kuŗas pastāvīgi

1) Sal. Judic. 5, 16-17.

2) Sal. Jud. 3,8; 10,7; 11,4 u.c.

3) Sal. Jud. 1,19 u.c.

4) Sal. Graetz, Jüd. Geschichte, Bd.I., 1.nod.

5) Sal. M.Löhr, Israels Kulturentwicklung, lp. 28-48.

6) Sk. Sam. I. 14, 47-48.

bija uzbrukušas ebrējiem, pakļaujot viņas jaundibinātai ebrēju valstij; iekaroja vēl līdz šim neiekarotās pilsētas, tādējādi veicinot ebrēju saimniecisko dzīvi, kuŗa strauji attīstījās jauniekarotās pilsētās¹⁾ - uzplauka amatniecība, tirdzniecība, un Palestīnas labklājība augtināuga. Davida dēls Zalamans (1015-974.g. pr.Kr.) jau neturpināja karus, bet centās miera ceļā paturēt un stiprināt to, ko viņa tēvs bija ieguvis iekarojumos, un to viņš, būdams ārkārtīgi apdāvināts politiķis, priekšzīmīgi veica²⁾. Viņš noslēdza draudzības līgumu ar Foinīķiju un Eģipti³⁾, tādā kārtā nodrošinādams savai valstij šo vareno un bagāto valšķu labvēlību un palīdzību. Zalamans visādi veicināja savas zemes kultūrālo un saimniecisko attīstību, piegriezdam daudz uzmanības pilsētu dibināšanai un staltu ēku celšanai⁴⁾. Viņš nodibinājis tirdzniecības floti un uzturējis tirdzniecības sakarus ar tālām zemēm⁵⁾. Šos braucienos viņu arī daudz pabalsta draudzīgie foinīķieši⁶⁾.
Viņa valdīšanas laiku varam apzīmēt par "zelta laikmetu"

1) Sk. Graetz, Jūd.Gesch. Bd.I, 3.nod.; sal.arī M.Löhr, l.c. lp. 76.

2) Sal. Reg.I. 5, 9-14.

3) Sal. Reg.I. 5,26; 3,1.

4) Sal. Reg.I. 9,1 un 18-19.

5) Sal. Graetz, l.c. I.Bd. 4.nod.

6) Sal. G.Rosen, Juden und Phönizier, Thübingen, 1929.lp.11.

Izraēla valsts vēsturē - "Ebrēji... ēd, dzeļ un priecājas"¹⁾. Tomēr ar viņa pēcnācēja uzkāpšanu tronī stāvoklis krasī mainījās. Viņam nebija tēva politiskās tālredzības un izveicības, un zināms antagonisms, kas vēl dažreiz uzliesmoja Davida un Zalamana laikā starp apvienotās valsts atsevišķām ciltīm, ko pirmie tomēr vienmēr prata izlīdzināt, izvērtās par valsts sadrupinātāju spēku ķēniņa nemākulīgās rīcības dēļ²⁾. Izraēla valsts sadalījās divās, viena otrai naidīgās valstīs: ziemeļu Samarijas valstī un mazākā dienvidu Judas valstī, starp kurām bieži uzliesmoja kaņi. Protams, ka tāda Izraēla valsts sašķelšanās nenāca par labu nedz ebrēju politiskai drošībai, nedz saimnieciskai labklājībai. Izraēla valstij agrāk padotās valstis atbrīvojās un pamazām izvērtās par spēcīgām valstīm, piem., aramiešu valsts, kas bieži apdraudēja abu ebrēju valšķu eksistenci. Nedrošais politiskais stāvoklis, protams, arī atstāja ietekmi ebrēju valšķu saimnieciskajā labklājībā. Tirdzniecība ar ārzemēm lielā mērā sašaurinājās, kaut arī galīgi neizbeidzās³⁾ un vēlāk, politiskajam stāvoklim uzlabojoties, atkal sasniedza ievērojamus apmē-

1) Reg.I. 4,20.

2) Sk. Reg.I. 12.

3) Sk. Herzfeld, Handelsgeschichte der Juden des Altertums, Braunschweig, 1894. lp. 37.

rus¹⁾. Sevišķi tas sakāms par Samarijas valsti, kuŗa, lielāka būdama, bija spēcīgāka un politiski drošāka. Pēc vairākiem kaŗiem, kuŗos abas ebrēju valstis tika vājinātas, tās noslēdza mieru, kas pastāvēja zināmu laiku²⁾, un abas valstis kopīgi kaŗoja pret ārējiem ienaidniekiem³⁾. Tomēr miers starp abām valstīm pēc kāda laika atkal izbeidzās (ap 877.g.pr.Kr.). Kaimiņu tautas bieži uzbruka ebrēju valstīm, un tām bija bieži jākaŗo aizsardzības nolūkā⁴⁾. Šajos kaŗos tomēr vairākkārt guva uzvaras. Sevišķi slavens bija Samarijas ķēniņš Jarabeams II. (830-769), kas daudz paplašināja Samarijas valsts robežas⁵⁾. Viņa laikā ziemeļu valsts atkal kļuva spēcīga un varena valsts⁶⁾. Ap šo laiku nostiprinājās arī dienvidu valsts, sevišķi tās ķēniņa Uzijahu laikā (805-755.g.pr.Kr.). Viņš uzvarēja Judas ienaidniekus⁷⁾, ierīkoja ostu dienvidos, lai līdzīgi Zalamanam sūtītu savu tirdzniecības floti uz attālākām zemēm⁸⁾, dibināja pilsētas, cēla daudz piļu⁸⁾ un visādi

1) Sal. Lurje, Studien zur wirtschaftlichen und sozialen Verhältnisse im israelitisch-jüdischen Reiche, Giessen, 1927. 1p. 31.

2) Sal. Graetz, Jüd. Gesch. I. Bd. 5. nod.

3) Sk. Reg. II., 3, 7.

4) Sk. Reg. II., 6, 24. u. c.

5) Reg. II. 14, 25.

6) Sk. Graetz, l. c.

7) Sk. Chr. II, 26, 6-8.

8) Chr. II, 26, 6-10.

centās nodrošināt savu valsti¹⁾. Bet ap šo laiku parādījās jauns un briesmīgs ienaidnieks - asirieši, kas nežēlīgi iznīcināja visas valstis, kuŗas negribēja liekties viņu priekšā. Vispirms viņi uzbruka Samarijas valstij un pēc ilgām cīņām to galīgi izpostīja (722.g. pr.Kr.), padzenot visus tās iedzīvotājus uz Asiriju²⁾ un tā izbeidzās Samarijas valsts. Judas valsts gan pastāvēja ilgāk, vēl kādus 140 gadus (līdz 586.g. pr.Kr.). Asirieši to nevarēja iznīcināt. Judas valsti gan apdraudēja Eģipte, jo, pateicoties savam ģeografiskam stāvoklim, Palestīna izvērtās par kara lauku starp divām savā starpā konkurējošām lielvalstīm: Asiriju (vēlāk Babiloniju) un Eģipti. Pēdējā arī uz kādu laiku pakļāva sev Judas valsti³⁾. Drīz izvērtās par varenu lielvalsti Asirijai agrāk padotā Babilonija, kuŗa izplatīja savu valdīšanu par visām kaimiņu valstīm, to starpā arī par Judas valsti, kuŗa kļuva par Babilonijas vasaļa valsti. Tāds stāvoklis tomēr nepatika brīvības mīlētājiem ebrējiem, un viņi mēģināja nokratīt babiloniešu smago jūgu, bet mēģinājums beidzās ar neveiksmi, un babilonieši pēc sīvām cīņām iznīcināja Judas val-

1) Sal. Graetz, Jūd.Gesch., I.Bd., 6.nod.

2) Reg.II., 17,6.

3) Reg.II., 23.

sti¹⁾, padzenot lielāko daļu iedzīvotāju, pēc asiriešu parauga, trimdā uz Babiloniju. Tā 586.gadā pr.Kr. izbeidzās arī otrā Izraēļa valsts. Zemē palika tikai nabagu šķiras, ko babilonieši atstāja, lai apkoptu zemi un tā nepārvērstos par tuksnesi. Babilonieši viņiem arī iecēla pārvaldnieku²⁾, tomēr pēc kāda laika arī pārpalikušo iedzīvotāju lielākā daļa, bailēs par babiloniešu ieceltā pārvaldnieka nogalināšanu, atstāja Palestīnu, kurā ebrēji sāka atgriezties tikai pēc persiešu uzvaras pār babiloniešiem (ap 539.g. Pr.Kr.)³⁾.

1) Reg.II., 25.

2) Reg.II., 25, 12, 12.

3) Sal. Ezra 1.

Lauksaimniecība un tās blakus nozares.

Z e m k o p ī b a.

Ebrēji, nometušies uz dzīvi Palestīnā, izvēlējās par savu galveno nodarbošanās veidu lauksaimniecību¹⁾, jo zeme jau bija iepriekšējo iedzīvotāju kultivēta un lielā daļā noderīga lauksaimniecībai. Tikai atsevišķas ciltis, kas uzturējās lopkopībai sevišķi noderīgos apgabalos vai zemkopībai nederīgās vietās, nodarbojās galvenā kārtā ar lopkopību²⁾. Ebrēju zeme īpašumi bija caurmērā mazi, un ja ar laiku bagātie uzpirka dažreiz nabagu zemi³⁾, tad tomēr visumā ņemot ebrēji bija sīkgruntnieku tauta⁴⁾, kur katrs apstrādāja savu iedzimto zemes stūrīti. Rodas jautājums, vai zeme piederēja ebrējiem privātīpašumā, vai pastāvēja kopīpašums pēc seno ģermāņu parauga? Patiesībā, bez šaubām, zeme piederēja katram zemniekam privātīpašumā, jo rakstu avotos nekur netiek minēts nekādā veidā kopīpašums⁵⁾. Zemi

1) Sal. Brentano, Das Wirtschaftsleben der antiken Welt, Jena, 1929. lp. 70.

2) Sk. R. Kittel, Geschichte des Volkes Israel, Bd. II. Gotha, 1922. lp. 57.

3) Sk. Jes. 5,8 u.c.

4) Sk. Brentano, l.c. lp. 73.

5) Sal. M. Löhr, Israels Kulturentwicklung, lp. 74.

arī varēja pārdot pēc Izraēļa likumiem augstākais uz 49 gadiem¹⁾. Tas savukārt liecina par attīstīta, pat neatsavināma privātīpašuma institūta pastāvēšanu. Ka šos likumus arī noteikti ievēroja, to varam spriest pēc mūsu rakstu avotiem attiecībā uz Izraēļa valsts pastāvēšanas laiku²⁾ un attiecībā uz vēlākiem laikiem pēc talmuda sīkiem noteikumiem par Jobela institūtu (Jobels ir 50.gads, kuŗā pārdoti zemes īpašumi atgriežas pārdevējiem, agrākiem zemes īpašniekiem³⁾). Katra zemnieka zeme bija norobežota ar robežu akmeņiem; robežu patvaļīga grozīšana tika ļoti stingri sodīta⁴⁾, kas savukārt liecina par privātīpašuma neaizskarāmību. Ebrēju zemnieki paši apstrādāja savu zemi, bagātņiem bija arī kalpi un algadži, bet arī visievērojamākie ļaudis, pat ķēniņi, neuzskatīja to par kaunu, ka pašrocīgi apstrādāja savu zemi⁵⁾. Izraēļa ķēniņiem arī pierēja lieli domeņi, ko viņi sevišķi uzraudzīja un gādāja par ienesīgu zemkopību⁶⁾. Ebrēji piekopa, samērā ar tā laika zemes apstrādāšanas veidiem, intensīvu zemkopību,

1) Sk. Levit. 25, 25-28.

2) Sal. Jerem. 32, 7.

3) Sk. K.Solomon, Die Lösung des sozialen Problems: die Bibel, Breslau, 1931. lp. 4-7.

4) Deut. 19,14; Prov. 22,18 u.c.

5) Sk. I.Reg. 19,19. I.Sam. 11,5.

6) II.Chron. 26,10.

kalnainos apgabalos pat ierīkoja terrases, sevišķi vīna dārzēm¹⁾. Zemi apūdeņoja lietus un rasa, tā bija Palestīnas priekšrocība par Eģipti un Mesopotamiju, kurās apūdeņoja mākslīgi²⁾, tomēr atsevišķi apgabali tika arī mākslīgi apūdeņoti³⁾. Lai paaugstinātu zemes auglību, ebrēji to atstāja arī zināmu laiku atmatā, kā arī mēdza sadedzināt salmus uz tīrumiem⁴⁾. Ebrēji pazina arī mēslošanu⁵⁾, pat mākslīga mēslošana nebija ebrējiem sveša, jo talmudā ir ziņas par mēslošanu ar zināmām smiltīm ("baltām smiltīm"), ar pelniem, kam piejauca arī sāļi⁶⁾.

Kvieši un mieži bija galvenās labības šķirnes, ko audzēja ebrēji, blakus arī spelti (ebrēju val. kusement)⁷⁾, lēcas, pupas⁸⁾, audzēja arī virču augus, proti vienkāršās un melnās ķimenes (ebrēju val. kamon, kecach)⁹⁾, tāpat arī linus (pišta)¹⁰⁾. Vai arī kokvilna tika audzēta, par to

-
- 1) Sal. Bertholet, Kulturgeschichte Israels, Göttingen, 1919. lp. 146.
 - 2) Sal. Deut. 11,10-11.
 - 3) Sk. Riehm, Handwörterbuch des biblischen Altertums, Leipzig, 1884., lp. 18.u.s.
 - 4) Jes. 5,24.
 - 5) II.Reg. 9,37 u.c.
 - 6) Sk. S.Kraus, Talmudische Archäologie, Bd.II, Leipzig, 1911, lp.169.
 - 7) Jes. 28,25.
 - 8) II.Sam. 23,11; 17,28.
 - 9) Sk. Jes. 28,25.
 - 10) Sk. Jos. 2,6 u.c.

nav skaidrības un domā, ka tā ievesta Palestīnā tikai Izraēļa valsts pēdējos pastāvēšanas gados¹⁾. Palestīnas linu audumi bija augsta labuma un pat pārsniedza Eģiptes audumus²⁾.

Zemes apstrādāšanas veids. Zemi apstrādāja ar arklu, kas bija diezgan vienkāršs. Tas sastāvēja no dzelzs naža arklā, ko pēc kāda laika uzasināja no jauna³⁾; šai arklā bija koka stelles un rokturis, ar ko to grieza; tam bija arī dīsele, lai iejūgtu vilcējus kustoņus. Tāpat izskatījās arī seno eģiptiešu un babiloniešu arkls⁴⁾. Parasti arklu vilka divi liellopi, arī govīs⁵⁾. Kā jūgs noderēja vienkāršs šķērskoks, kas bija vienam vai abiem kustoņiem kopā, ko uzlika uz viņu kakla sasietu ar valgu un savienotu ar dīseli⁶⁾. Lai paātrinātu kustoņus, lietāja gaļu kārti ar naglu galā⁷⁾. Vagas vilka gar tīrumu, bet dažreiz

1) Sk. Munk, Palästina, Leipzig, 1871. lp. 46.

2) Munk. l.c.

3) I. Sam. 13,20.

4) Sk. Bencinger, Hebräische Archäologie, Leipzig, 1927. lp. 173.

5) I. Sam. 11,7 u.c.; sal. arī Bertholet, Kulturgeschichte Israels, Göttingen, 1919. lp. 144.

6) Sk. arī Meissner, Babylonien und Assyrien, Heidelberg, 1921. lp. 193.

7) I. Sam. 13,21.

arī šķērsām¹⁾. Zeme, kuŗu atstāja atmatā, bija parasti jā-
uzaŗ trīsreiz pirms sējas, pirmo reiz uzara ziemā, tad
otro reizi pavasarī un vasarā trešo reizi, dažreiz rudenī
pat uzara ceturto reizi²⁾. Pēc aršanas zemi ecēja ar kusto-
ņu vilktām ecēšām. Ecēšas sastāvēja no stipra dēļa vai
ruļļa³⁾. Kad pirmais lietus oktōbra beigās bija nolijis,
sēja ziemas labību. Vispirms novembra sākumā sēja pākš-
augus, 14 dienas vēlāk miežus un pēc 3-4 nedēļām kviešus⁴⁾.
Katru labības šķirni sēja atsevišķi⁵⁾. Sējējs kaisīja sēk-
las ar roku, tomēr rūpīgais lauksaimnieks ielika kviešu
sēklas uzmanīgi taisnās vagās, lai tādā kārtā sasniegtu
labu ražu⁶⁾. Janvāra beigās un februārī sēja vasaras labī-
bu un tās izdošanās bija atkarīga no martā un aprīlī noli-
jušā lietus. Ražas ievākšanas laikā tīrumus sargāja sar-
gi⁷⁾. Tomēr izsalkušam gaŗām gājējam bija atļauts pēc va-
jadzības ar roku noplūkt vārpas, lai apmierinātu izsalku-

1) Riehm, Handwörterbuch des biblischen Altertums.
Leipzig, 1894, lp. 19. u. s.

2) Sal. Bertholet, Kulturgeschichte Israels, lp. 144.

3) Sk. Bencinger, Hebräische Archäologie, lp. 144.

4) Riehm, Handwörterbuch, lp. 19. u. s.

5) Deut. 22, 9.

6) Jes. 28, 25. Sal. arī Riehm, Handwörterbuch, lp. 19. u. s.

7) Jerem. 4, 17.

mu¹⁾. Miežu ražas ievākšana notika 2 nedēļas pirms kviešu ražas ievākšanas. Bet ražas ievākšana nesākās visur vienā laikā, kamēr Jericho pilsētas tuvumā ražas ievākšana sākās jau aprīļa sākumā un maija beigās jau bija pabeigta, tad jūras piekrastē tā sākās 8 dienas un kalnainos apgabalos pat mēnesi vēlāk, tā kā ražas ievākšanas darbi nobeidzās visā zemē tikai jūnija vidū²⁾. Labību plāva ar cirpi³⁾, pie kam nopļauto labību tad sasēja kūļos⁴⁾, kuņus atstāja pagaidām tīrumā. Tad parasti stājās pie kulšanas zem klajām debesīm, jo Palestīnā parasti ap plaušanas laiku nelīst. Mazu daudzumu labības kūla ar mietu, lielāku daudzumu kūla jau ar kustoņu palīdzību klonā, kur novietoja labību parasti ratos⁵⁾. Labības kūļus nolika vienu otram blakus, parasti pusriņķī un dzina pa tiem vairākus kustoņus tik ilgi, kamēr graudi izbira no vārpām. Otrs kulšanas veids bija kulšana ar ragavām, t.i. liela koka tāfele ar daudziem akmeņiem noasinājumiem uz apakšpusi; šo tāfeli vēl daudzreiz padarīja smagāku ar augšā uzliktiem akmeņiem. Uz ragavām

1) 1) Deut. 23,25.

2) Riehm, Handwörterbuch, lp. 21.

3) Deut. 16,9.

4) Gen. 37,7. Sk. Bertholet, Kulturgeschichte Israels, lp. 145.

5) Amos 2,13., arī Riehm, Handwörterbuch, lp. 21. u.s.

nosēdās zemnieks, kas dzina ēzeļus vai vēršus, dažreiz arī zirgus¹⁾, kas vilka ragavas pa labību un tādā kārtā izspie-
da graudus no vārpām un sadrupināja salmus. Tādu kulšanas
veidu lietā vēl mūsu dienās Sirijā un Palestīnā²⁾. Vēl
viens kulšanas veids bija ar "ratu" palīdzību, ko lietāja
senā Eģiptē³⁾. Kulšanas rīks sastāv no četrstūra ierāmēju-
ma, kuņā atrodas paralēli ruļļi un katram ir 3-4 dzelzs
zobi; ruļļiem griežoties labība tiek kulta. Pēc kulšanas
stājās pie labības vētīšanas, vētīja vakarā un naktī, ka-
mēr pūta tanī laikā Palestīnā parastais vējš. Vētīja ar
koka dakšu⁴⁾ vai arī ar šķipeli⁵⁾. Pelavas vai nu sadedzi-
nāja uz vietas, vai arī tās aiznesa vējš prom. Graudus vēl
sijāja un sabēra lielākās čupās. Pa šo laiku zemnieki bie-
ži pārnakšoja klonā, kamēr aizveda labību uz noliktavām
drošībā⁶⁾, lai sargātu to no zagļiem. Nereti labību uzgla-
bāja bedrēs, kuņu ieeju rūpīgi aizklāja, lai svešnieks
neuzietu glabātuvi. Tā to dara vēl dažreiz arī mūsu dienās
Palestīnā, bet dažreiz labību arī uzglabāja mākslīgos iera-

1) Jes. 28,27.

2) Sk. Riehm, Handwörterbuch, lp.22.

3) Sk. arī Bencinger, Hebräische Archäologie, lp. 145.

4) Sk. Jerem. 15,7.

5) Jes. 30,24. Bertholet, Kulturgeschichte Israels, lp.145.

6) Ruth. 3,7.

kumos, pagrabos¹⁾. Palestīnā sastopamas arī zināmas labības slimības - labību apdedzināja rīta vējš (ebrēju val. šidafon)²⁾, vai tā arī palika dzeltāna un nenogatavojās. Ražas iznākums sniedzās līdz 50 graudam (pie miežiem) un atsevišķās vietās pat līdz 70 graudam (arī pie kviešiem, bet reti)³⁾, ja raža netika aizskarta no minētām labības slimībām vai arī no siseņu bariem, kuņģi diezgan bieži apmeklēja Palestīnu un nodarīja zemniekiem lielus zaudējumus⁴⁾. Labība ieņēma pirmo vietu ebrēju ēdienu sarakstā. Ebrēju ēdieni bija ļoti vienkārši - galvenā kārtā tikai no augu valsts - maize (kādu vietu maize ieņēma ebrēju ēdienos, liecina tas, ka ebrēju valodā "achol lechem" = ēst maizi nozīmē ieturēt maltīti), augļi un dārzāji; tāpat tas bija pie babiloniešiem un asiriešiem⁵⁾ un to pašu vēl ēd mūsu dienās Sirijas fellachi. Jau pļaujot labību, ebrēji ēda neceptus graudus⁶⁾, vai arī tos cepināja ugunī turpat uz lauka. Ceptos graudus ēda visu gadu un sevišķi tos pēma

1) Riehm, lp.22.u.s., Bencinger, Hebr. Arch. lp.145.

2) Sk. Riehm, Handwörterbuch, lp. 509.

3) Sk. Bencinger, Hebr. Arch. lp.146, arī Zeller, Biblisches Handwörterbuch, Stuttgart, 1885., lp. 16.

4) Sk. Joel. 1,4.

5) Sk. Meissner, Babylonien und Assyrien, Bd.I. Heidelberg, 1920. lp. 413.

6) Levit. 23,14. ebrēju val. "karmel."

līdzī braucienos¹⁾ un tie skaitījās par cienījamu ēdienu, ko sniedza visievērojamākiem viesiem²⁾. Parasti ēda miežu maizi, kviešu maizi uzskatīja zināmā mērā par gardumu³⁾. Ar to līdzinājās ebrēji babiloniešiem⁴⁾. Arī vēlākos laikos tas nav mainījies un tāpat visvairāk ēda miežu maizi⁵⁾. Miltus mala katru dienu rītos rokas dzirnavās, un tādēļ katras sādžas tuvumā bija vienmēr sadzirdams rītos malšanas troksnis⁶⁾. Maizi ēda parasti raudzētu, bet steidzīgos gadījumos cepa arī neraudzētu maizi⁷⁾. Palestīnas labības raža parasti pietika netikai iekšzemes vajadzību apmierināšanai, bet arī eksportam, un foinīķieši parasti importēja Palestīnas kviešus⁸⁾. Labība bija viens no galveniem ebrēju tirdzniecības objektiem iekšzemē, kā arī ar ārzemēm⁹⁾

1) I.Sam. 17,17.

2) II.Sam. 17,28.

3) Sk. Bencinger, Hebr. Archäologie, lp. 62.

4) Sk. Meissner, Babylonien und Assyrien, lp. 413.

5) Sk. S.Kraus, Talmud. Archäologie, II.Bd. lp. 468.

6) Sk. Jerem. 25,11., sal. arī Bencinger, Hebr. Arch. lp. 62.

7) Ebrēju val. "maca". Sal. Bertholet, Kulturgeschichte Israels, lp. 131.

8) I.Reg. 5,11. Sal. Kittel, Geschichte des Volkes Israel, Bd.II. Gotha 1922. lp. 57.

9) Sal. Herzfeld, Handelsgeschichte der Juden des Altertums, Braunschweig, 1894. lp. 12.u.s.

D ā r z k o p ī b a.

Dārzkopība bija ļoti izplatīta Palestīnā, sevišķi minami vīna un olīvu koki, dateļu, vīģu, granatu ābolu koki u.c. Augļu koki ieņēma ievērojamu vietu ebrēju saimniecībā¹⁾ un deva prāvus ienākumus tiem, kas dārzniecību piekopa kā blakus nodarbošanos, bet bija arī tādi, kas nodarbojās tikai ar dārzniecību vien, vai pat ar vienas augļu koku sugas audzēšanu.

Vīnkopība. Palestīnā ļoti labi padodas vīnkopība, pateicoties zemes fiziskam un ķīmiskam sastāvam, kā arī klimatam, un tādēļ zināmos apgabalos iedzīvotāji nodarbojās galvenā kārtā tikai ar vīna koka audzēšanu²⁾. Par vīnkopības lielo izplatīšanos Palestīnā liecina tas, ka uz Palestīnas senām monetām bija uzzīmēts vīnkoks³⁾. Vīna koki sastopami visā Palestīnā, bet sevišķi kalnu un pakalnu nogāzēs⁴⁾ un terrasēs, tomēr vīnkoks sastopams ļoti bieži arī ielejās, piem. Saronas ielejā, kuŗa bija sevišķi sla-

1) Sal. M.Löhr, Israels Kulturentwicklung, l.p.73.

2) Riehm, Handwörterbuch, lp. 1750.

3) Sk. Levy, Geschichte der jüdischen Münzen, Leipzig, 1862. lp. 132.

4) Sk. Munk, Palästina, Bd.I. Leipzig, 1871. lp. 47.; arī Bertholet, Kulturgeschichte Israels, lp. 146.

vena ar savu vīnu¹⁾, bet arī dienvidos Negebā ļoti bieži audzēja vīnogas. Sevišķi daudz vīnkoku bija Judas kalnainos apvidos²⁾ un it īpaši Hebronas apkārtnē³⁾, kur ir daudz vīnkoku arī vēl mūsu dienās. Vēl minami Izreela ielejas vīna dārzi, kuri bija ļoti augsta labuma⁴⁾. Arī ķēniņiem piederēja lieli vīna dārzi⁵⁾. Daudzi izraēliešu vietu nosaukumi liecina par vīna bagātību attiecīgās vietās (piem. "Bet-kerem" = vīna dārza nams) un izteiciens "katrs zem sava vīna un zem sava vīģu koka"⁶⁾ liecina, ka vīnkoki bijuši gandrīz ikvienam zemniekam. Vīnkoka audzēšana bija izplatīta arī kaimiņu zemēs, un vīns tika tur augsti vērtēts⁷⁾. Zemnieks, iestādot vīnkokus, sairdināja zemi ar kapli⁸⁾ un iztīrīja to no akmeņiem, aptaisīja ar koka vai mūra žogu, lai sargātu augļus no kaitētāju kustoņiem⁹⁾. Kal-

1) S.Kraus, Talmud, Archäologie, Bd.II, Leipzig, 1911.227.lp.

2) Sk. Munk, Palästina, lp. 47.

3) M.Löhr, l.c. lp. 73.

4) Sal. arī I.Reg. 21,1.

5) I.Chron. 27,27.

6) I.Reg., 4,25 u.c.

7) Sal. Meissner, Babylonien und Assyrien, Bd.I. lp.207.

8) Jes. 7,25.

9) Jes. 5,2.

nos ierīkoja pat terrases¹⁾. Kelteris (sk. tālāk) atradās vīna dārzā, un turpat ierīkoja sargam sevišķu būdiņu vai pat "torni"²⁾, kur dzīvoja sargi un dārznieki, tāpat tur vēl arī mūsu dienās³⁾. Vīnkoki rūpīgi audzējami, zari bieži apgriežami⁴⁾, zeme bieži jāirdina un jāiztīrī no nezālēm. Augļi arī jāsarga no laupītāju dzīvniekiem, sevišķi lapsām, kas bieži iebruka vīndārzos un nodarīja lielus zaudējumus⁵⁾, arī siseņi, pret kuņģiem nebija gandrīz nekādu aizsardzības līdzekļu⁶⁾, tāpat arī tārpi nodarīja vīnkopim lielus zaudējumus⁷⁾. Audzēja galvenā kārtā tumši sarkanās, zilās un melnās vīnogas⁸⁾, kuņas deva sarkanu vīnu (vīnogu asinis)⁹⁾. Palestīnas vīnogas ir sevišķi lielas un koki auga vai brīvi, vai arī tos piesēja pie sevišķiem mietiem, lai nepārlūztu zem augļu smaguma. Vīnkoki arī gadās sevišķi lieli, līdz 30 pēdu augstumam¹⁰⁾. Vīnogas sāk uzbriest jau

-
- 1) Sk. Bertholet, Kulturgeschichte Israels, lp. 146.
 - 2) Jes. 1.c.
 - 3) Riehm, Handwörterbuch des biblischen Altertums, lp. 1751.
 - 4) Lev. 25, 3.
 - 5) Cant. 2, 15.
 - 6) Joel, 1, 7.
 - 7) Deut. 28, 39.
 - 8) Riehm, Handwörterbuch, lp. 1751.
 - 9) Gen. 49, 11, arī Bertholet Kulturgesch. Israels, lp. 146.
 - 10) Sk. Munk, Palästina, lp. 48.

jūnijā, bet ogu ievākšana sākas tikai septembra vidū līdz oktōbrim¹⁾, un ražas ievākšana vienmēr bija priecīgs notikums ebrēju dzīvē²⁾, kas liecina par vīnkoka lielo nozīmi ebrēju saimniecībā. Vīnogas ebrēji ēda svaigas vai žāvētas, t.i. rozīnes, mēdza arī žāvētas ogas sacietināt kopā un tādā kārtā uzglabāt ilgākam laikam. Vīnogas spieda kelterī kājām vai uzlika tām smagus akmeņus virsū vai arī ar spiestuvi³⁾. Kelteris parasti sastāvēja no diviem caurumiem klintī. Augšējā (ebr.val. "gat") ap 4 m. plašā caurumā mīņāja vīnogas un no turienes šķidrums tecēja apakšējā 1 m. plašā caurumā (ebr.val. "jekeb")⁴⁾. Tādi kelteri uzglabājušies vēl līdz mūsu dienām. Parasti ebrēji dzēra raudzēto vīnu, bet arī neraudzētais vīnogu šķidrums bija iemīļots dzēriens. Vīns bija patīkams dzēriens un to bieži dzēra maltītēs, kaut arī tikai vajadzīgā mērā un piedzeršanos uzskatīja par stingri peļamu netikumu⁵⁾. Vīnu dzēra parasti tīru, bez ūdens⁶⁾ vai arī vircētu⁷⁾. Vīna dārzi tika augsti vērtēti naudā, kas apliecina par to lielo ienā-

1) Zeller, Biblisches Handwörterbuch, 1003, Bencinger, Hebr. Arch. 146.lp.

2) Sk. Jes. 16,10.

3) Bencinger, Hebr. Archäologie, lp. 147.

4) Sk. Bencinger, l.c., Riehm, Handwörterbuch, lp.820.

5) Amos 6,6 u.c.

6) Sk. Bertholet, Kulturgeschichte Israels, lp. 133.

7) Cant. 8,2.

kumu (vīna koks maksāja vienu šekeli, kamēr gans saņēma par vesela gada dienestu 30 šekelus, tas būtu 30 vīna kokus¹⁾), un daudzi zemnieki nodarbojās tikai ar vīnkopību, pie kam pārdeva savus ražojumus tirgotājiem, kas eksportēja vīnu pat uz ārzemēm, jo Palestīnas vīni bija tālu slavēti sava labuma dēļ²⁾, un tādā kārtā vīnkopībai bija liela nozīme ebrēju tautsaimniecībā.

Olivu koks (ebrēju val. "zajit") bija sevišķi izplatīts Palestīnā³⁾ un jau ļoti sen bija daudz olīvu dārzu, kas piederēja kā privātīpašniekiem, tā arī ķēniņiem⁴⁾. Palestīnas eļļas pietika netikai visām dažādām ebrēju vajadzībām, t.i. ēdienu gatavošanai, svaidīšanai un apgaismošanai, bet arī eksportam⁵⁾. To eksportēja uz Eģipti⁶⁾ un uz Foinīķiju⁷⁾. Sevišķi daudz olīvu koku bija Šefelas līdzenumā pie Vidus jūras, kur bija ķēniņu olīvu dārzi⁸⁾ un Galilijā⁹⁾, kur Tekojas pilsētā ražoja vislabāko eļļu. Arī

1) Sal. Jes. 7,23 un Zech. 11,12.

2) Sal. Herzfeld, Handelgeschichte der Juden des Altertums, Braunschweig, 1894. lp. 93.

3) Sal. Zeller, Biblisches Handwörterbuch, Stuttgart, 1885. lp. 654, arī Munk, Palästina, lp. 49.

4) Sal. Chr. I. 27,28.

5) Sal. Herzfeld, Handelsgeschichte der Juden des Altertums, lp. 95.

6) Hos. 12,2.

7) I.Reg. 5,11.

8) I.Chr. 27,28.

9) Munk, Palästina, lp.49.

Jeruzalemes tuvumā atrodošais "Eļļas kalns" liecina par olīvu koku bagātību šinī vietā¹⁾. Vēl mūsu dienās Palestīnā olīvu koku ir ļoti daudz, sevišķi kalnu nogāzēs, kur sastopami to veseli meži. Tie vislabāk izdodas trūcīgā, smilšainā un akmeņainā zemē, kuŗa apsargāta no stipriem vējiem un pārāk liela saules karstuma, turpretī kalnu augstumos, kur temperatūra mainās ļoti ātri, kā arī mitrās ielejās, olīvu koks nepadodas. Olīvu koks sasniedz 200 gadu vecumu un 20-30 pēdu augstumu²⁾. Tas ir vienmēr zaļš. Auglis ir ķirša, bet dažreiz arī baloža olas lielumā un nobriedis ir melns³⁾. Pēc 10 gadiem koks sāk dot augļus un ar 30.gadu nes pilnu ražu, parasti ap 120 kg olīvu vai 25 kg eļļas, tomēr caurmērā tādu ražu sasniedz tikai vienreiz divos gados⁴⁾. Ražas ievākšana sākas jau pirms augļa pilnīgas nobriešanas un notiek novembrī un decembrī⁵⁾. Olīvus ebrēji nosita no koka ar kārtīm vai arī noplūca rokām⁶⁾. Vissmalākāko eļļu dabūja, saspiežot rokām olīvus traukā, no kuŗa

1) Sk. S.Kraus, Talmud. Archäologie, Bd.II, lp.215.
Zeller, Biblisches Handwörterbuch, lp. 656.

2) Munk, Palästina, lp. 49.

3) Riehm, Handwörterbuch, lp. 1104.

4) Bencinger, Hebr. Archäologie, lp. 147.

5) Riehm, Handwörterbuch, lp. 1104. u.s.

6) Jes. 17,6; Deut. 24,20. Bencinger, lp. 147.

tīrā eļļa notecēja apakšā nostādītā otrā traukā¹⁾. Parasto eļļu dabūja mīdot olīvus kelterī tāpat kā vīnogas²⁾. Olīvu spiestuvi un dzirnavas arī lietāja, kaut arī tās min tikai talmudā, bet atrastas arī izrakumos³⁾. Olīvus ebrēji ēda svaigus vai ceptus, tā tos ēd vēl līdz šim orienta zemēs. Sausums, krusa, siseņu bari dažreiz iznīcina zemnieka cerību uz labu ražu⁴⁾. Bez stalta olīvu koka Palestīnā sastopams arī meža olīvu koks (ebrēju val. "ec šemen"). Viņš dod daudz mazāk eļļas, ko parasti izlietāja dziedniecības nolūkiem, turpretim pati koksne, tāpat kā stādītā olīvu koka koksne, ir ļoti izturīga, un tādēļ ebrēji bieži to izlietāja celtnēm⁵⁾. Jāpiemin, ka bez olīvu eļļas ebrēji lietāja arī citas, piem. magoņu un riekstu eļļas, bet pirmo vietu pie viņiem ieņēma olīvu eļļa, kuŗa labumā pārsniedza pat slaveno Provances eļļu un tādēļ derēja kā plašs eksporta objekts uz dažādām zemēm⁶⁾.

1) Riehm, Handwörterbuch, lp. 1105.

2) Mich. 6,15.

3) Sk. S.Kraus, Talmud. Archäologie, Bd.II., lp. 214.
Bencinger, Hebr. Archäologie, lp. 148.

4) Riehm, Handwörterbuch, lp.1105.

5) Munk, Palästina, lp. 50.

6) Sal. Herzfeld, Handelsgeschichte der Juden des Altertums, Braunschweig, 1894. lp. 94.

Viens no visā orientā, kā arī Palestīnā izplatītākajiem un derīgākajiem augļu kokiem ir vīģu koks. Arī senie babilonieši to kultivēja ļoti plašā mērā blakus vīnkokam¹⁾. Liels koks Palestīnā sasniedz 15 pēdu augstumu²⁾ un kuplu lapu apklātie zari sniedz labu patvērumu no saules karstuma, un tādēļ ebrēji stādīja to tāpat kā vīnkoku mājas priekšā (no tā radies bībeles izteiciens "katrs zem vīnkoka un vīģu koka")³⁾, kas apzīmē mierīgu un laimīgu dzīvi⁴⁾). Vīģu kokam ir divejādas vīģes - agrinās vīģes (ebr. val. "bikura"), kuņas nobriest Palestīnā jūnija beigās, tad tās arī parasti nokrīt no koka un tās ebrēji uzskatīja par sevišķi garšīgiem augļiem⁵⁾, un vēlās vīģes (ebr. val. "teenim"), kuņas nobriest sākot ar augustu vairākus mēnešus līdz decembrim⁶⁾. Tā tad vīģu koks nes augļus gada lielākā daļā, bet tas izdodas labi tikai mīkstāka klīmata vietās un pie tam prasa arī sevišķu rūpīgu apkopšanu. Vīģes ēda svaigas, kā arī žāvētas un vairākas kopā sacieti-

1) Sk. Meissner, Babylonien und Assyrien, lp. 207.

2) Munk, Palästina, lp. 50.

3) I.Reg. 4,25 u.c.

4) Zeller, Biblisches Handwörterbuch, lp. 216.

5) Jes. 28,4.

6) Riehm, Handwörterbuch, lp. 427.

nātas plāceņu veidā, lai tādā kārtā būtu ērtāk ņemt tās līdzī ceļā¹⁾. Arī meža viģu koks jeb sikorma bija ļoti izplatīts Palestīnā, sevišķi kalnu nogāzēs un līdzenumos koks sasniedz pat 40 pēdu augstuma²⁾. Tā augļi briest sākot ar jūniju līdz ziemas sākumam, un ražas ievākšana notiek vairākas reizes, pat līdz septiņām reizēm gadā. Augļi, kuņi izskatās līdzīgi viģēm, tomēr nav tik garšīgi. Neskatoties uz to, tie ieņēma svarīgu vietu nabadzīgu šķiru ēdienu sarakstā³⁾. Lielā mērā ebrēji izlietāja sikormas koku celtnēm, jo tas ir ļoti izturīgs⁴⁾. Viģu koki ieņēma svarīgu vietu ebrēju dārzniecībā, kaut arī viģes patērēja tikai iekšzemē, uz ārzemēm viģes netika eksportētas, jo visās kaimiņu zemēs tāpat audzēja šo koku plašā mērā⁵⁾.

Arī dateļu palma (ebr.val. "tamar") bija senos laikos viens no skaistākajiem un nepieciešamākajiem augļu kokiem Palestīnā⁶⁾. Tā sastopama subtropiska klīmata zemēs, jo vajadzīgā temperatūra ir 21°-23^oC, un to audzēja Arabijā, Eģiptē, Babilonijā, arī Palestīnā un Sirijā ļoti plašā mērā, kaut arī to neaudzēja visur, bet gan tikai zināmās

1) Bencinger, Hebräische Archäologie, lp. 66.

2) Riehm, Handwörterbuch, lp. 963.

3) Sal. Am. 7,14.

4) Jes. 9,9; sal. Munk, Palästina, lp. 51.

5) Sk. Herzfeld, Handelsgeschichte der Juden des Altertums, lp. 97.

6) Munk, Palästina, lp. 51.

vietās, kur valda vajadzīgais subtropiskais klimats. Sevišķi lielu vērību dateļa palmu audzēšanai piegrieza babilonieši un asirieši, pie kuriem dateles ieņēma ļoti ievērojamu vietu starp dārzniecības augļiem un kokus apkopa ļoti rūpīgi¹⁾, tāpat Arabijā²⁾, kur dateles pieder pie galveniem tautas ēdieniem. Palestīnā dateļu palmu audzēja lielā mērā Jericho pilsētas apkārtnē ("dateļu palmu pilsēta")³⁾, tad pie Tiberijas jūras, Jordanas līdzenumā un pie Nāves jūras⁴⁾, bet Vidus jūras piekraste, tāpat kalnainie apgabali nederēja dateļu palmu audzēšanai. Strabo nepareizi domā, ka dateļu palmas atrašanās Palestīnā tikai zināmos apgabalos izskaidrojama ar ebrēju cenšanos uzturēt šo augļu augstās cenas⁵⁾. Par dateļu palmu lielo saimniecisko nozīmi pie ebrējiem liecina tas, ka uz daudzām senām Palestīnas monetām bija izkalta dateļu palma⁶⁾. Šis augļu koks aug trūcīgā, smilšainā un drusciņ sāļi saturošā zemē, kur ir pietiekošs mitrums. Tas sasniedz pat 200 gadu vecumu un ir līdz pat 50-80 pēdu augsts⁷⁾. Arī tam ir nepie-

1) Sk. Messner, Babylonien und Assyrien, Bd. I, 202. lp. u. s.

2) Riehm, Handwörterbuch, lp. 1138.

3) Deut. 34, 3.

4) Riehm, Handwörterbuch, lp. 1132.

5) Sk. Riehm, Handwörterbuch, lp. 1132. Sal. arī Munk, Palästina, lp. 52.

6) Sk. Levy, Geschichte der jüd. Münzen, lp. 134.

7) Munk, Palästina, lp. 53.

ciešama rūpīgā apkopšana, un ražas ievākšana notiek no augusta līdz oktōbrim¹⁾. Dateles ēda svaigas un žāvētas, kā arī sacietinātas plāceņu veidā, ko ņēma līdz ceļojumā. Gatavoja arī dateļu vīnu, ko ebrēji dzēra labprāt, tāpat gatavoja arī dateļu medu²⁾. No dateļu palmas lapām ēbrēji pina dažādus kurvjus un citus rīkus, pat dateļu graudus izlietāja lopu barībai³⁾. Arī mīksto, vieglo, bet izturīgo palmas koka koksni izlietāja dažādām vajadzībām⁴⁾. Kā redzam, visas palmas daļas tika izlietātas un tādēļ saprotams, ka kādā babiloniešu dzejolī tika uzskaitīti 300 dateļu palmas izlietāšanas veidi⁵⁾ un palmu iznīcināšanu babilonieši ļoti augsti sodīja. Dateles no Palestīnas eksportēja arī uz citām zemēm un tās skaitījās par ievērojamu eksporta priekšmetu⁶⁾. Tāpat eksportēja arī dateļu vīnu un medu. Arī iekšējā tirdzniecībā dateles ieņēma ievērojamu vietu, jo tās bija nepieciešamas visām iedzīvotāju šķirām, kamēr dateļu palmu audzēšana bija iespējama klīmatisko apstākļu dēļ tikai zināmos Palestīnas apgabalos. Arī

1) Riehm, Handwörterbuch, lp. 1134.

2) Sk. Flavius Josephus, Jüdischer Krieg, IV. 8,3; sal. arī Herzfeld, Handelsgesch. der Juden des Altertums, lp. 96.

3) Sal. Herzfeld, l.c.

4) Riehm, Handwörterbuch, lp. 1134.

5) Sk. Meissner, Babylonien und Assyrien Bd.I. lp. 206.

6) Herzfeld, Handelsgeschichte, lp. 96.

granatu ābolu koks pieder pie Palestīnā izplatītiem augļu kokiem, jo dažām vietām Palestīnā bija pat granatu ābolu koka nosaukums ("Rimon")¹⁾. Šis dārzā audzētais koks sasniedz 8-10 pēdu augstumu²⁾, un tā augļi, caurmērā 5-10 cm lielumā, ir āboliem līdzīgi un ļoti garšīgi. No tiem arī gatavoja zināmu vīna šķirni³⁾. Jāpiemin, ka granatu ābolu ebrēji uzskatīja par sevišķi skaistu, jo mājas bieži izrotāja granatu āboliem līdzīgiem izrotājumiem⁴⁾. Arī ābele (ebr. vald. tapuach) piederēja pie ebrēju augļu dārza un dažās vietās tās bija pat lielā skaitā (to apliecina pilsētas nosaukums "Tapuach" = ābele⁵⁾), bet tā tālu nav ieņēmusi ebrēju dārzniecībā tādu vietu kā augsā minētie augļu koki. Vēl jāpiezīmē, ka daži arī neuzskata ebr. val. "tapuach" par ābeli, bet par kvītes ābeli⁶⁾. Citroni un apelsīni, kuņģi tagad ļoti izplatīti Palestīnā, turpretī senos laikos to nebija, jo ar tiem ebrēji iepazīlušies tikai trimdas laikā to augu dzimtenē Persijā⁷⁾. Arī Jāņa

1) Jos. 19,13.

2) Munk, Palästina, lp. 53.

3) Cant. 8,2.

4) I. Reg. 7,18 u.c.; arī Zeller, Biblisches Handwörterbuch, lp. 305.

5) Sk. Jos. 12,17.

6) Sk. piem. Zeller, Biblisches Handwörterbuch, lp. 45. Bertholet, Kulturgeschichte Israels, lp. 132.

7) Sk. Riehm, Handwörterbuch, lp. 69.

maizes koks (ebr. val. "charuv") auga Palestīnā jau senos laikos, tomēr tā augļus ēda galvenā kārtā tikai sevišķi nabadzīgās šķiras, kā arī tie derēja lopu barošanai¹⁾. No tiem augļiem gatavoja arī zināmu dzērienu²⁾. No citiem augļu kokiem būtu vēl minama pistaciju, riekstu un mandeļu koki. Mandeļu koku audzēja Palestīnā jau no ļoti seniem laikiem. Tā augļi sāk briest ļoti agri un zied jau janvārī³⁾. Mandeles arī bija eksporta objekts, ko eksportēja sevišķi uz Eģipti⁴⁾. Arī pistaciju kokus audzēja Palestīnā jau ļoti sen, un tā augļus tāpat kā mandeles eksportēja uz ārzemēm⁵⁾. Arī rieksti piederēja pie Palestīnas augļiem un dažreiz riekstu koki sastādīja pat veselus dārzus⁶⁾.

L o p k o p ī b a.

Blakus zemkopībai un dārzkopībai arī lopkopība bija ebrēju svarīgs ienākuma avots, un tai bija liela tautsaim-

1) Sk. S. Kraus, Talmudische Archäologie, Bd. I. lp. 490, arī Munk, Palästina, lp. 54.

2) Sk. Kraus, Talmud. Archäologie, Bd. I. lp. 115.

3) Sk. Zeller, Biblisches Handwörterbuch, lp. 556.

4) Gen. 43, 11.

5) Riehm, Handwörterbuch, lp. 1211.

6) Cant. 6, 11.

nieciska nozīme¹⁾. Lielākā daļa to ebrēju cilšu, kas dzīvoja Transjordaniņā, kā arī daudzi ebrēji Palestīnas vakaros nodarbojās ar lopkopību, jo daudzi Palestīnas apgabali nav derīgi zemkopībai, turpretī tur daudz lopbarības, un lopkopība tur ļoti ienesīga. Kā tādi apgabali minami Judas stepe (tur atrodas "En-gedi" = kazu avots) Negeba (zemes dienvidos), Saronas un Izreeļa līdzenumi, beidzot vēl jāpiemin lopkopībai sevišķi noderīgais apgabals Transjordaniņā - Moaba augstiene (Palestīnas austrumdienvidos)²⁾.

Bet arī citos apvidos nodarbojās ar lopkopību blakus zemkopībai³⁾. Audzēja liel- un mazlopus, t.i. aitas un kazas; bez tam audzēja arī ēzeļus, kamieļus, mūļus un zirgus. Mazlopu ebrējiem bija daudz vairāk nekā liellopu, jo kalnainie apvidi zemes vakaros, kā arī Transjordaniņas augstiene dienvidu austrumos derēja galvenā kārtā tikai mazlopu audzēšanai, kamēr liellopus turēja tur tikai tik daudz, cik bija nepieciešams mājas darbiem⁴⁾. Ielejās un Saronas līdzenumā jau audzēja daudz liellopu⁵⁾, sevišķi daudz nodarbojās ar

1) Sal. M.Löhr, Israels Kulturentwicklung, Strassburg, 1911, lp. 70.

2) Sk. Bencinger, Hebräische Archäologie, lp. 142.

3) Sk. M.Löhr, lc., lp. 80.

4) Sk. Riehm, Handwörterbuch des biblischen Altertums, lp. 1714.

5) I. Chr. 27, 29.

liellopu audzēšanu Basanā (Transjordaniijā), kuŗas govīs un vērši sava stipruma un labuma dēļ bija slaveni visā zemē¹⁾. Daudziem ebrēju lopkopjiem bija lieli lopu pulki, kuŗi sniedzās pat vairākos tūkstošos²⁾. Ar lopkopību nodarbojās pat ķēniņi, kuŗiem piederēja lieli ganāmie pulki³⁾, līdzīgi Babilonijas ķēniņiem⁴⁾.

Aitas (ebr.val. "kvasim") sastādīja ebrēju ganāmo pulku lielāko daļu, sevišķi tādos apvidos, kur, neskatoties uz plašiem attālumiem, bija tikai trūcīga lopbarība, piem., Negebā un Judas stepē⁵⁾. Parastā aitu suga Palestīnā bija treknastainā aita - ovis laticaudata⁶⁾. Viņa ir vidēja labuma, stipra auguma. Tā bija parastā arī Babilonijā⁷⁾. Aitas parasti bija baltas⁸⁾, bet dažreiz arī melnas, rai-
bas un strīpainas⁹⁾. Aitām bija nepieciešama rūpīga ganu uzraudzība, jo viņas ļoti bieži apmaldījās¹⁰⁾. Aitas pie-

1) Ps. 22,13; Am. 4,1. Sal. arī Munk, Palāstina, lp.66.

2) Sk. I.Sam. 25,2.; Hiob. 42,12.

3) I.Chr. 27,29. u.c.

4) Sk. Meissner, Babylonien und Assyrien, Bd.I. lp.213.

5) Sk. Zeller, Biblisches Handwörterbuch, lp. 812.; arī Riehm, Handwörterbuch, lp. 1384.

6) Sk. Bencinger, Hebr. Arch. lp. 24.

7) Sk. Meissner, Babylonien und Assyrien, Bd.I. lp. 216.

8) Jes. 1,18.

9) Gen. 30,32,35. Riehm, Handwörterbuch, lp. 1386.

10) I.Reg. 22,17 u.c.

gādāja lopkopim apģērbu, gaļu un pienu. Arī vienkāršā maz apstrādātā aitas āda jau derēja kā apģērbs, kā arī kā telšu drāna¹⁾. Vilna bija galvenais apģērbu gatavošanas materiāls. Par vilnas lielo nozīmi lopkopja saimniecībā liecina tas, ka vilnas cirpšanas laikā ebrēji sarīkoja plašus svētkus²⁾. Palestīnas aitu vilna bija priekšzīmīga un tā bija ievērojams tirdzniecības priekšmets, ko ebrēji eksportēja arī uz ārzemēm³⁾. Aitas gaļa bija parastais ebrēju gaļas ēdiens⁴⁾, kaut arī vispār ebrēji nemēdza ēst daudz gaļas, tomēr ebrēju lopkopju gaļas patēriņš bija daudz lielāks par tagadējo beduinu-lopkopju gaļas patēriņu, jo ganāmie pulki bija lieli un gaļu nebūt neuzskatīja par bagātnieku ēdienu⁵⁾, neskatoties uz to, ka ebrēju galvenie ēdieni bija no augu valsts. Arī aitu piens un no tā gatavotais sviests un siers ieņēma svarīgu vietu ebrēju ēdienu starpā; tomēr vairāk dzēra kazu nekā aitu pienu⁶⁾. Pie ebrēju mazlopiem piederēja arī kazas (ebr. val. "izim"). Tās

1) Riehm, Handwörterbuch, lp. 1560.

2) Sk. I. Sam. 25,2 u.c.

3) Sal. Herzfeld, Handwörterbuch der Juden des Altertums, lp. 106-107.

4) I. Sam. 25,18. u.c.

5) Sal. Bertholet, Kulturgeschichte Israels, lp. 130. arī Bencinger, Hebr. Arch. lp. 68.

6) Riehm, Handwörterbuch, lp. 998.

ganījās kalnos vai atsevišķos ganāmos pulkos¹⁾ vai arī kopā ar aitām. Kazas bija melnas, vai arī melni baltas ar gaļu vilnu, ko izlietāja telts segu adīšanai²⁾. Kazu pienu dzēra visvairāk, un tas dažādā veidā kā siers un sviests aizvietoja dažreiz arī maizi. Kazu gaļu visvairāk patērēja, pie kam jaunas kazas gaļu ebrēji uzskatīja par gardu ēdienu³⁾. Mazlopu audzēšana bija sevišķi ienesīga, jo tā prasīja maz izdevumu un apgādāja lopkopi ar visu nepieciešamo un tādēļ ieviesusies pie ebrējiem paruna, ja kāds grib kļūt bagāts, lai audzē mazlopus⁴⁾. Liellopus (ebr. val. "bakar") audzēja galvenā kārtā plašākās ielejās Saronas līdzenumā un sevišķi Basanā (austrumdienvidos). Palestīnas liellopi bija maza auguma, bet spēcīgi un derīgi grūtiem darbiem⁵⁾. Bija balti, melni un sarkani liellopi⁶⁾. Lopi piegādāja pienu, gaļu, bet arī izlietāti dažādiem grūtiem darbiem, kuņģos nodarbināja vēršus, kā arī govīs⁷⁾,

1) I.Reg. 20,27.

2) Bencinger, Hebr. Archäologie, lp. 24.

3) Bencinger, l.c., Riehm, Handwörterbuch, lp. 998.

4) S.Kraus, Talmudische Archäologie. lp. 113.

5) Bencinger, l.p. lp.24., Munk, Palästina, lp.66.

6) S.Kraus, Talmud. Archäologie, Bd.II. lp. 113.

7) Sk. I.Sam., 6.7 u.c.

tomēr vairāk pirmos. Lopus nodarbināja aršanā, kulšanā, ecēšanā un citos lauksaimniecības darbos, arī kā nastu nesēji derēja liellopi¹⁾. Pēc talmuda ziņām baltie liellopi derēja aršanai, melno lopu āda bija sevišķi vērtīga, bet sarkanos audzēja galvenā kārtā gaļas dēļ²⁾. Bija Palestīnā arī Eģiptes vērši, kā arī pundura govīs³⁾. Liellopu un mazlopu ganāmos pulkus ganīja īpašnieki vai algoti gani⁴⁾. Lai aizsargātu lopus no plēsīgiem zvēriem un laupītājiem, tad tie pārnakšo laidarā, kuņā bieži savācās vairāk ganu. Dažreiz pat uzcēla laidarā speciālus torņus, no kuņiem varēja vērot apkārtni⁵⁾. Ganu darbs bija briesmu pilns, jo lopiem bieži uzbruka apkārtklejojošie zvēri, kā lauva, lācis u.c.⁶⁾, kuņiem gani vīrišķīgi pretojās, būdami apbrūnoti ļoti vienkārši, parasti tikai ar mietu, kam pielāgots āķis⁷⁾, kā arī izlietāja lingu⁸⁾. Ganāmo pulku aizsardzībai gani turēja arī sunus⁹⁾. Par iztrūkstošo lopu gans atbildēja, izņemot to ga-

1) Sk. Riehm, Handwörterbuch, lp. 1716; Zeller, Biblisches Handwörterbuch, lp. 988.

2) Sk. S. Kraus, Talmud. Archäologie, Bd. II, lp. 114.

3) S. Kraus, l. c., lp. 115.

4) Sal. Bertholet, Kulturgeschichte Israels, lp. 141-143.

5) Mich. 4, 8.

6) I. Sam. I. 17, 34. u. c.

7) Mi. 7, 14.

8) I. Sam. 17, 14; sk. arī Bencinger, Hebr. Arch. lp. 142.

9) Hiob. 30, 1.

dījumu, ja varēja pierādīt, ka iztrūkstošie lopī ir zvēru saplosīti¹⁾. Algu gans saņēma vai nu naudā²⁾ vai graudā, piem. lopu pieaugumā³⁾. Arī ēzelis (ebr.val. "chamor", siev.k."aton") piederēja pie ebrēju mājlopiem un noderēja jāšanai, jo viņš ir ļoti izturīgs un, kaut arī virzās lēnāk par zirgu, ir daudz drošāks par viņu, sevišķi kalnainos apgabalos, un tādēļ ēzeli izlietāja Palestīnā, kuŗa ir vispār kalnaina, daudz vairāk par zirgu⁴⁾. Arī nastu nešanai ebrēji lietāja ēzeļus, tāpat tos izlietāja aršanai⁵⁾. Tādēļ lieliem lopkopjiem, blakus liel- un mazlopu ganāmiem pulkiem, bija arī liels skaits ēzeļu⁶⁾. Ēzeļu gaļa ebrējiem aizliegta. Arī kameļus (ebr.val. "gamal") audzēja Palestīnā, pie kam tikai vienkuprainos⁷⁾. Bagātniekiem piederēja kameļu pat tūkstošos⁸⁾, un tos izlietāja gaŗiem ceļojumiem tuksnešos to lielās izturības un ārkārtīgās pieticības dēļ ēšanā un dzeršanā. Kameļa pienu un gaļu ebrēji ne-

1) Exod. 22, 9-12.

2) Sk. Sach. 11, 12.

3) Sk. Gen. 30, 32; arī Bertholet, l.c.

4) Sk. Munk, Palästina, lp. 66.

5) Sk. Exod. 23, 5; Deut. 22, 10.

6) Hiob. 42, 12.

7) Munk, Palästina, lp. 65.

8) Hiob. 42, 12.

ēda. Zirgus ebrēji audzēja mazākā mērā, jo kalnainā zemē zirgi nebija tik droši kā kamieļi un ēzeļi, un tikai sākot ar Zalamana valdīšanas laiku sāka ievest zirgus Palestīnā lielākā skaitā. Sevišķi tos ieveda no Eģiptes¹⁾ un lietāja galvenā kārtā kaņam²⁾. Ar laiku tomēr sāka zirgus izlietāt arī lauksaimniecības darbos³⁾, kā arī jāšanai un nastu nešanai⁴⁾. Ebrēji jāja arī uz mūļiem (ebr. val. "pered"), bet tikai augstākās kārtas ļaudis un pa lielākai daļai svinīgos gadījumos⁵⁾.

Lopkopība tā tad ieņēma ļoti ievērojamu vietu ebrēju tautsaimniecībā. Tā apgādāja ebrējus ar visiem nepieciešamiem uztura produktiem, bez tam liellopu darba spēks bija nepieciešams visos lauksaimniecības darbos, kā arī ceļojumos un nastu pārvadāšanai. Lopkopības produktiem bija izcila vieta iekšējā tirdzniecībā⁶⁾, kā arī tirdzniecībā ar ārzemēm tām bija zināma loma. Sevišķi tas jāteic par vilnas eksportu, kas tādā kārtā palīdzēja segt to iztrūkumu, kas radies Izraēļa valsts tirdzniecības bilancē, im-

1) I.Reg. 10,28.

2) Riehm, l.c. lp. 1160.

3) Sk. Jes. 28,28.

4) S.Kraus, Talmud. Archäologie, Br.II, lp. 119.

5) I.Reg. 1,33.

6) Sk. Herzfeld, Handelsgeschichte der Juden des Altertums, lp. 102-105, 106-107.

portējot no ārzemēm sevišķi augsta labuma amatniecības ražojumus, ko neražoja iekšzemē¹⁾. Tādēļ lopkopība uzskatāma kā viens no vissvarīgākajiem ebrēju ienākuma avotiem, ar ko nodarbojās liela daļa Israēļa valsts iedzīvotāju. Kādu vietu lopkopība ieņēma ebrēju tautsaimniecībā, liecina arī tas, ka ebrēju valodā cilvēka bagātību apzīmēja ar vārdu "mikne", kas patiesībā nozīmē tikai lopus²⁾.

Putnkopība un biškopība.

Blakus lopkopībai kā ienākuma avots minama arī putnkopība. Izraēlieši audzēja gan tikai baložus lielākā mērā, jo rakstu avotos viņi tiek ļoti bieži minēti³⁾. Baložus ebrēji arī izlietāja kā zipnešus⁴⁾. Palestīnā ir vairākas baložu sugas, kuņas piederēja pie izraēliešu mājputniem, arī ūbele tika audzēta blakus mājas baložiem lielā skaitā⁵⁾. Parasti baložiem uzcēla būdiņas saimnieka sētā (ebr.val. "šovech"), kuņās tie mājāja. Arī zināmu zosu sugu ebrēji

1) Sk. Lurje, Studien zur Geschichte der wirtschaftlichen und sozialen Verhältnisse im Israelitisch-jüdischen Reiche, Giessen, 1927. lp.24.

2) Sk. Bertholet, Kulturgeschichte Israels, lp.143.

3) Sal. Bertholet, l.c., lp. 144.

4) S.Kraus, Talmud. Archäologie, Bd.II. lp. 140.

5) Sk. Riehm, Handwörterbuch, lp. 1616.

audzēja (ebr.val. "barbarim")¹⁾ un tās gaļu uzskatīja par sevišķi garšīgu, ko pasniedza pat ķēniņa mielastos²⁾. Vistas gan netika audzētas līdz Babilonijas trimdai, un tikai pēc tās vistkopība ieviesusies pie ebrējiem pietiekošā mērā³⁾. Zalamana laikā ieveda no ārzemēm Palestīnā arī papagaiļus, kuņus turēja gan tikai ķēniņš un bagātnieki skaistuma dēļ.

Arī ar biškopību nodarbojās senie ebrēji, tāpat kā babilonieši⁴⁾. Medu pat eksportēja uz ārzemēm⁵⁾. Kaut arī rakstu avotos minētais medus nav vienmēr bišu, bet arī augļu, sevišķi dateļu medus⁶⁾. Bites ebrēji turēja no zemes un salmiem veidotos stropos⁷⁾, kas stāvēja parasti dārzā. Medu ebrēji dabūja arī no meža bitēm⁸⁾, kuņu bija ļoti daudz. No medus ebrēji, līdzīgi romiešiem, gatavoja dzērienus, kā arī izlietāja dažādu ēdienu gatavošanai. Medus

1) I.Reg. 5,3.

2) Sk. I.Reg. l.c. arī Riehm, l.c. lp. 644.

3) Sk. Munk, Palästina, lp.64. sal.arī S.Kraus, Talmud. Arch. Bd.II. lp. 137.

4) Sk. Meissner, Babylonien und Assyrien, Bd.I. lp.223.

5) Ezech. 27,17, sk. arī Herzfeld, Handelsgeschichte der Juden des Altertums, lp. 102.

6) Sal. F.Josepus, Jüdischer Krieg, IV. 8,3.

7) Riehm, Handwörterbuch, lp. 188.

8) Sal. Zeller, Biblisches Handwörterbuch, lp. 109. Munk, l.c. lp. 62.

atvietoja Palestīnā iztrūkstošo cukuru¹⁾, tomēr jāpiebilst, ka biškopību senie ebrēji piekopa ne sevišķi plašos apmēros.

Zvejniecība un medniecība.

Zvejniecība. Palestīnā ir daudz zivju sugu. Tiberijas jūrā un Jordanā, sevišķi pirmā, ir ļoti daudz zivju, arī tādu, kas parasti mājā Eģiptes Nilā. Nāves jūrā turpretī nav zivju, un visas zivis, kuņas tanī iepeld, nobeidzas pēc Īsa laika²⁾. Arī Vidus jūrā ir daudz zivju, sevišķi Ako pilsētas tuvumā³⁾. Ar zvejniecību nodarbojās it īpaši Tiberijas jūras un Jordanas piekrastes iedzīvotāji. Zivis veda arī uz tālākām vietām, tā tad bija diezgan plašs iekšējās tirdzniecības produkts⁴⁾. Jeruzalemē pat bija zivju tirgus, kuņā salasījās zivju tirgotāji no visām zemes malām⁵⁾, bet arī foinīķiešu tirgotāji ieveda zivis Jeruzalemē⁶⁾. Zvejnieki parasti zvejoja naktī⁷⁾ un izbrauca Tibe-

1) Riehm, l.c. 638.

2) Sk. Munk, Palästina, lp. 56. u.s.

3) Sk. Kraus, Talmud.Arch. Bd.II, lp. 146.

4) Sal. Herzfeld, Handelsgeschichte, lp. 105.

5) Sk. Zef. 1,10.

6) Nehem. 13,16.

7) Bencinger, Hebr.Arch. 1.p. 142.

rijas jūrā tālu no krasta, lai iegūtu bagātīgāku lomu. Zvejnieki zvejošanā lietāja tīklus, ko izmeta no laivām vai no krasta ūdenī un tā apakšējai daļai piesēja akmeņus, lai nogremdētu dibenā. Bez tīkliem lietāja arī makšķeres, pat harpunas¹⁾. Ebrēji prata arī zivis iesālīt un marinēt, lai tās būtu transportējamas uz attālākām vietām²⁾. No zivīm ebrēji arī gatavoja dažādas ēdamas vielas, kuņas arī iegāja tirdzniecībā³⁾.

Medniecība. Medniecība nebija izraēliešu iemīļota nodarbošanās, kaut arī zemē bija daudz medījamo dzīvnieku⁴⁾. Tur mājoja plēsīgi zvēri, piem., lauva, lācis, leopardis u.c., arī brieži, gacelas u.c. Pat par ķēniņiem rakstu avotos nekur nav minēts, ka tie būtu nodarbojušies ar medniecību, kuņa bija ļoti iemīļota kaimiņu tautu valdniekiem, sevišķi Asirijas un Babilonijas ķēniņiem, kuņi ar to nodarbojušies ļoti plašā mērā⁵⁾. Tomēr ļoti bieži zemniekam un ganam bija jācīnās ar plēsīgiem zvēriem; tādā gadījumā tiem izlika lamatas vai izraka bedres, kuņas pārklāja ar zāli

1) Hiob. 40, 31, sal. Bencinger, l.c. lp. 141.

2) Herzfeld, Handelsgeschichte, lp. 105.

3) Herzfeld, l.c. lp. 106.

4) Sk. Zeller, Bibl. Handwörterbuch, lp. 386., Bencinger, Hebr. Arch. lp. 140.

5) Sk. Meissner, Babylonien und Assyrien, Bd. I. lp. 224.

u. t. t., lai būtu neredzamas, un tanīs noķēra zvērus¹⁾. Medībās lietātais apbrūņojums bija loks, vienkāršais un metamais šķēps un zobens²⁾. Ganam galvenā kārtā bija linga un runga. Putnu medībās lietāja tīklus³⁾. Suņus kā arī medību vanagus ebrēju nav lietājuši medībās⁴⁾. Tā tad, kā jau teikts, medniecība ieņēma pavisam niecīgu vietu Izraēļa tautas saimniecībā un to nevar uzskatīt par ebrēju pastāvīgu ienākuma avotu, kā tas bija pie visām ebrēju kaimiņu tautām, kur mednieki atrada medībās savu galveno iztiku⁵⁾.

Pēc visa teiktā redzams, ka lauksaimniecība ar visām savām blakus nozarēm sastādīja izraēliešu galveno nodarbošanos un tautas ienākuma avotu. Ebrēji bija galvenā kārtā lauksaimnieku tauta, kuŗa grūtā darbā nopelnīja sev uzturu⁶⁾. Atkarīgi no apdzīvotās vietas apstākļiem viņi nodarbojās ar zemkopību, lopkopību vai citu lauksaimniecības nozari. Šinī laukā viņiem gan bija lieli panākumi un lauksaimniecības ražojumu pietika netikai valstij, bet arī izveda un apmai-

1) Sal. Jes. 51,20; Hiob. 18,18; Jes. 18,20.

2) Bencinger, l.c. lp. 141., Bertholet, Kulturgeschichte Israels, lp. 148.

3) Am. 3,5 u.c.

4) Bencinger, Hebr. Archäologie, lp. 141.

5) Sk. Meissner, l.c. lp. 224. u.s.

6) Sal. Brentano, Das Wirtschaftsleben der antiken Welt, Jena, 1929. lp. 70 u.s.

nīja pret citu zemju amatniecības un rūpniecības ražojumiem, kuŗu iztrūka Palestīnā.

A m a t n i e c ī b a.

Amatniecība, t.i. jēlvielu (koka, metalu) arodnieciskā apstrādāšana peļņas nolūkā citu vajadzībām, var rasties tautā, kad tā jau sasniegusi zināmu tehnisku izveicību un ar tautas vajadzību pieaugumu. Tā rodas darba dalīšana un tādi ļaudis, kuŗi nododas tikai vienai darbības nozarei. Primitīvos apstākļos daudzus amatus piekopj vienkāršā veidā katrā atsevišķā saimniecībā, t.i. tā sauc. slēgtās māj-saimniecības kārtība - piem. aušana, apģērbu gatavošana, kuŗa ir galvenā kārtā mājas mātes darbs¹⁾. Lielākās māj-saimniecībās, kuŗās ir vairāk kalpotāju resp. vergu, atsevišķus amatus uztic atsevišķiem ģimenes locekļiem, kuŗi ar to pastāvīgi nodarbojas un tādējādi sasniedz savā amatā lielu izveicību. Tie tagad nodarbojas tikai ar savu amatu

1) Sal. Handwörterbuch der Staatswissenschaften, 3.Aufl. Bd. IV. Jena, 1909. lp. 851. u.s.

un kļūst par amatniekiem, t.i. tādiem, kuŗi izpilda zināmus darbus arī svešām, ģimenei nepiederošām personām algas dēļ¹⁾. Amatniecība jau pazīstama pat pie Afrikas mežoniem, pie kuŗiem veselās ciltis nodarbojas ar podniecību, citas ar ieroču, šķēpu, vairogu u.t.t. gatavošanu, ar kalēja darbiem, un tad atsevišķās ciltis apmainās ar saviem ražojumiem. Plašāka amatniecība jau nodibinājās pie orienta attīstītākajām tautām. Tā senā Eģiptē ap 2000 gadiem pr.Kr. jau atrodam daudz amatniecības nozaŗu. Starp amatniekiem bija kā brīvi, tā arī nebrīvi ļaudis. Tā 13.dinastijas laikā jau bija namdaŗi, galdnieki, kuŗu būvētāji, tēlnieki, ķieģelnieki, stikla darītāji, kurpnieki u.c.²⁾. Tāpat Babilonijā jau Hamurapi laikos (ap 2000 g.pr.Kr.) amatniecība jau bija plaši attīstīta, var pat runāt par lielrūpniecību zināmā mērā³⁾. Minami podnieki, metala apstrādātāji, galdnieki, namdaŗi, audēji, cepēji u.c. To pašu redzam arī senā Grieķijā un Romā, kur jau bija pat "lielrūpniecība", kuŗā strādāja ar lielu skaitu vergu⁴⁾, un amatniecības un

1) Sal. K.Bücher, Die Entstehung der Volkswirtschaft, Thübingen, 1906. lp. 57-66.

2) Sk. K.Balodis, Ekonomiskā politika, lp. 101.

3) Sk. Meinsner, Babylonien und Assyrien, Bd.I. Heidelberg, 1920. lp. 230. u.s.

4) Sk. K.Balodis, Ekonomiskā politika, lp. 102.

rūpniecības ražojumi jau sen bija eksporta preces, ko izveda uz tālām zemēm. Arī pie seniem ebrējiem amatniecība jau bija plaši attīstīta un Sirijas un Palestīnas ražojumus pat eksportēja uz citām zemēm¹⁾. Ebrēju amatnieki bija brīvi ļaudis, kuņi nodarbojās ar savu amatu peļņas nolūkā un bija apvienoti pat cunftēs un savienībās²⁾, kas dzīvoja kopā atsevišķās vietās³⁾, caur ko gan bija iespējams dažreiz ienaidniekam aizvest visus zināma aroda amatniekus⁴⁾. Bez šaubām, amatniecības attīstību Palestīnā ietekmēja tās augstā pakāpe kaimiņu valstīs, sevišķi Babilonijā un Eģiptē⁵⁾. Soģu laikmetā (apm. 1300-1050 g.pr.Kr.), kā arī pirmo ķēniņu laikā amatniecība gan nav varējusi sevišķi attīstīties biežo kara un nemieru dēļ, un Zalamans, uzceļot templi, bija spiests griezties pēc foiniķiešu meistaru palīdzības, no kuņiem ebrēji daudz mācījās amatniecībā, sevišķi mākslas amatniecībā⁶⁾. No Zalamana laikiem

1) Sal. Larje, Studien zur Geschichte der wirtschaftlichen und sozialen Verhältnisse im israelitisch-jüdischen Reich, Giessen, 1927. lp. 34; sal. arī F. Delitzsch, Jüdisches Handwerkerleben, Erlangen, 1875. lp. 23.

2) Sk. I. Chr. 4, 14, 21, 23.

3) Sk. F. Haensel, Die ethnografische Urgeschichtsforschung und ihre Begründer, Riga, 1928. lp. 527. u. s.

4) Sk. II. Reg. 24, 14.

5) Sk. Delitzsch, Jüdisches Handwerkerleben, lp. 24.

6) Sal. Bertholet, Kulturgeschichte Israels, lp. 151.

sākās sevišķs amatniecības uzplaukums. Tanī laikā arī Palestīnas lielākās pilsētas, kuŗas līdz šim bija iedzimto rokās, pārgāja pie izraēliešiem, piem. Jeruzaleme Davida laikā¹⁾. Ar nomešanos uz dzīvi pilsētās paaugstinājās visas ebrēju oikonomiskās dzīves līmenis, kas savukārt noveda pie vajadzību pieauguma un plašas amatniecības attīstības²⁾, galvenā kārtā pilsētās. Uz laukiem vēl ilgāku laiku amatniecību piekopa mājsaimniecības kārtībā, t.i. zemnieks vieglākos nepieciešamos amatus piekopa pats un tikai dažreiz arī izlietāja attiecīgā vietā dzīvojoša amatnieka palīdzību³⁾. Pilsētās ar zināmu amatu sāka nodarboties veselas ģimenes⁴⁾. Tomēr pastāvēja, bez šaubām, amatu izvēles brīvība un amatnieka dēls varēja izvēlēties arī citu, ne tēva amatu⁵⁾. Vispār amatniecība pie ebrējiem tika augsti vērtēta, un ebrēji visādi to turēja godā, pretēji grieķiem un romiešiem, kuŗi nievāja gandrīz visus amatus un tos neuzskatīja par cienīgiem brīviem ļaudīm⁶⁾.

1) Sk. I. Chr. 11, 4 u. s.

2) Sk. M. Löhr, Israels Kulturentwicklung, lp. 86; arī R. Kittel, Geschichte des Volkes Israel, Bd. II. Gotha, 1922. lp. 57.

3) Sk. arī Bencinger, Hebr. Arch. lp. 149.

4) Piem. I. Chr. 4, 21; sk. arī Zeller, Biblisches Handwörterbuch, lp. 318.

5) Sk. Riehm, Handwörterbuch, lp. 568; arī Meissner, Babylonien und Assyrien, Bd. I. Heidelberg, 1920. lp. 231.

6) Sk. Bencinger, Hebr. Arch. lp. 150. sal. arī K. Balodis Ekonomiskā politika, lp. 102.

Par amatu un vispār darba cienīšanu pie ebrējiem liecina viņu daudzās parunas par darba un amata augsto vērtību. Tā piem. skan viens sakāmvārds: bads var ilgt septiņus gadus, tomēr neskers amatnieka durvis¹⁾, un daudzi ebrēju ievērojamākie vīri piekopa kādu amatu²⁾. Tikai daži amatnieki, kā piem. ādmiņi, vēlēji, netika sevišķi godāti, jo viņu amatu neuzskatīja dažādu iemeslu dēļ par sevišķi cienījamu³⁾. Vissenākie amatnieki bija kalēji, metālu kausētāji un lējēji. Tikpat seni bija podnieki, tad arī namdari un mūrnieki⁴⁾.

Pirmā vietā apskatīsim metālu apstrādātājus. Vispirms mināms k a l ē j s, kam bija sevišķi liela nozīme ebrēju saimnieciskajā dzīvē, jo pat pie klejojošām tautām jau bija kalēji un, protams, ka tādi jau bija Palestīnā, kad ebrēji tur nometušies uz pastāvīgu dzīvi⁵⁾. Palestīnā ir pastāvējusi arī kalnrūpniecība zināmā mērā, sevišķi Liba-

1) S.Kraus, Talmudische Archäologie, Bd.II, lp. 250.

2) Sal. S.Kraus, l.c. lp. 254; arī F.Delitzsch, Jüdisches Handwerkerleben, lp. 29.

3) Sk. Delitzsch, Jüdisches Handwerkerleben, lp. 39.

4) Sk. Balodis, Ekonomiskā politika, lp. 103., arī M.Löhr, Israels Kulturentwicklung, lp. 68-88.

5) Sk. Lurje, Studien zur Geschichte der wirtschaftlichen und sozialen Verhältnissen im israelitisch-jüdischen Reiche, Giessen, 1927. lp. 21. u.s.

nonā¹⁾. Bez tam ieveda zemē metalus arfoinīķiešu starpniecību²⁾. No dzelzs gatavoja cirvjus³⁾, cirpes, nažus, ķēdes⁴⁾, naglas, arkļus u.t.l., arī durvis dažreiz pārklāja ar dzelzi⁵⁾; sevišķi gatavoja no dzelzs visādus ieročus⁶⁾. Tomēr senākos laikos lietāja vairāk bronzu nekā dzelzi. No bronzas gatavoja visdažādākos mājas rīkus un kaŗa ieročus⁷⁾. Metālu liešana sasniedza pie izraēliešiem diezgan augstu pakāpi, par ko liecina visdažādākie metāla lējumi Zalamana templī⁸⁾.

Atsevišķi amatnieki bija z e l t k a ļ i. Zelts jau sen piederēja pie ebrēju bagātnieku mantas⁹⁾ un ebrēji, no-
metušies uz dzīvi Palestīnā, jau pazinuši šo dārgmetālu¹⁰⁾
un Palestīnā bija daudz zeltkaļu, par kuriem mums ir zi-

-
- 1) Sk. I.Reg. 9,19; arī Winckler, Geschichte Israels, Bd. II. Leipzig, 1895. lp. 267., Lurje, l.c. lp. 22.
 - 2) Sk. Riehm, Handwörterbuch, lp. 166.
 - 3) II.Reg. 6,5.
 - 4) Ps. 105,18.
 - 5) Sk. Riehm, Handwörterbuch, lp. 357.
 - 6) Num. 35,16.
 - 7) Bencinger, Hebr. Archäologie, lp. 152.
 - 8) Sal. Lurje, l.c. lp. 22; Bertholet, Kulturgeschichte Israels, lp. 154, bet arī Bencinger, Hebr. Archäologie, lp. 152.
 - 9) Gen. 13,2 u.c.
 - 10) Sal. W.Sombart, Die Juden und das Wirtschaftsleben, München, 1920. lp. 379.

ņas, kaut arī no vēlākiem laikiem, bet tas jāpieņem arī par daudz agrāku laiku, ka viņi bija pat apvienoti atsevišķās ģildēs¹⁾. Zeltu un sudrabu zeltkaļi kausēja, lai notīrītu dārgmetālus no atliekām, pie kam lietāja arī sārnu sāli (ebr.val. "bor")²⁾. No zelta izgatavoja visādas rotas lietas: gredzenus, rokas sprādzes u.c.³⁾. Kaut arī smalkākos zeltkaļu ražojumus ievēda pirmā laikā no Foinīķijas un Eģiptes, kuņu iedzīvotāji sasniedza šinī nozarē augstu izveicību, tomēr ar laiku arī izraēlieši piesavinājās zeltkalšanas tehniku un pie visdažādāku zeltkaļu darbu izpildīšanas bija nodarbināti tikai ebrēju meistari⁴⁾, kaut arī tie darbi prasīja lielu izveicību. Blakus dārgmetālu liešanai bija izplatīta arī priekšmetu apzeltīšana un sudrabošana⁵⁾. Zeltu un sudrabu ievēda no ārzemēm, piem. Zalamana laikā, ievērojamos daudzumos un visu ievesto dārgmetālu lielāko daļu izlietāja dažādu trauku un priekšmetu izgatavošanai, jo šinī laikā kaltas naudas vēl nebija, kaut

1) Sal. M.Löhr, Kulturentwicklung Israels, lp. 86.

2) Sk. Jes. 1,25.

3) Sk. Bencinger, Hebr. Archäologie, lp. 152.

4) Sk. Lurje, Studien zur Geschichte der wirtschaftlichen und sozialen Verhältnisse im israelitisch-jüdischen Reiche, lp. 22.

5) I.Reg. 12,28 u.c; arī Bertholet, Kulturgeschichte Israels, lp. 155-156.

arī nekaltā veidā dārgmetāli figurēja jau ļoti sen kā maksāšanas līdzeklis¹⁾. No sudraba ebrēji gatavoja arī visādus mūzikas instrumentus un arī to izgatavošanā jau sasniedza lielu izveicību, jo izraēliešiem bija visdažādākie mūzikas instrumenti, ko viņi lietāja ļoti bieži²⁾.

Pie ļoti sen izplatītiem amatniekiem piederēja arī podnieks³⁾. Podniecības ražojumi bija nepieciešami ebrēju ikdienišķā dzīvē. Jau sen ebrēju podnieks lietāja darbā podnieku ratu (ebr. val. "avnajim")⁴⁾, t. i. divus apaļus koka riņķus, savienotus savā starpā ar apaļu tapu, kas griezās viens virs otra, kas izpildīja darbu ar kāju kustību. Izgatavotos podus vēl dedzināja krāsnīs⁵⁾. Spriežot pēc atradumiem izrakumos Palestīnā, jāatzīst, ka podniecība bija sevišķi attīstīta, pie kam attīstība gājusi daudz ātrāk Palestīnas dienvidos nekā ziemeļos, jo dienvidu iedzīvotājiem bija vairāk iespējams iepazīties ar

-
- 1) Sk. Riehm, Handwörterbuch des biblischen Altertums, lp. 991.; arī Zeller, Biblisches Handwörterbuch, lp. 998.
 - 2) Sk. Riehm, Handwörterbuch, lp. 991; arī Bencinger, Hebr. Archäologie, lp. 245-253.
 - 3) Bencinger, l. c. lp. 153; Bertholet, Kulturgeschichte Israels, lp. 156. u. s. Riehm, l. c. lp. 1680. arī Delitzsch, Jüdisches Handwerkerleben, lp. 24.
 - 4) Jerem. 18, 3.
 - 5) Sk. Riehm, Handwörterbuch, lp. 1680.

Eģiptes un Aigejas jūras zemju podniecības tehniku¹⁾. Sākumā ebrēju podniecības ražojumi bija vienkārši un labākos izstrādājumus ieveda no ārzemēm²⁾. Bet ar pilsētu iekarošanu stāvoklis daudz uzlabojās³⁾, jo ar iesākušos valsts labklājības pieaugšanu strauji attīstījās visas amatniecības nozares un to starpā jo sevišķi podniecība, kura kļuvis par pilsētu iedzīvotāju svarīgu nodarbošanās veidu, jo arī zemnieks iesāka iepirkties podniecības ražojumus pilsētā⁴⁾ un ar to kļuva iespējama lielāku podniecības uzņēmumu un fabriku dibināšana. Tomēr labākie podniecības mākslinieciskie izstrādājumi, tāpat kā arī citu amatniecības nozaļu augstāka labuma ražojumi vēl joprojām ļoti bieži ievesti no ārzemēm⁵⁾. Neskatoties uz to arī iekšzemes ražojumi bija augstas kvalitātes, un podniecība pat izveidojās par mākslu - keramiku. Jericho pilsētas izrakumos atrastas visdažādāka veida un izskata, ļoti mākslinieciski izrotāti podi⁶⁾. Podniecības amatniecība attīstīju-

1) Sk. Hebr. Archäologie, lp. 231.

2) Lurje, Studien zur Geschichte der wirtschaftlichen und sozialen Verhältnisse im israelitisch-jüdischen Reiche, lp. 24.

3) Sk. M.Löhr, Israels Kulturentwicklung, lp. 96.

4) Lurje, l.c. lp. 24.

5) Sk. Bertholet, Kulturgeschichte Israels, lp. 156.

6) Sk. Bencinger, Hebr. Archäologie, lp. 230. u.s.

sies par rūpniecību, jo izrakumos daudziem atrastiem traukiem bija uzraksti, kuŗi apzīmēja attiecīgu uzņēmumu, kur podi ražoti, kas liecina, ka attiecīgi uzņēmumi ražojuši lielos daudzumos¹⁾. Vairāki podniecības uzņēmumi piederēja ķēniņiem, jo lielākai daļai atrasto trauku ir uzraksts "ķēniņam" (ebr.val. "lamelech"), kas apliecina, ka tie ražoti ķēniņa uzņēmumos. Tais bija nodarbināts liels skaits strādnieku, kuŗi darbojās šai nozarē pat vairākas paaudzes no vietas²⁾ un tādā kārtā sasniedza lielu izveicību savā darbā. Blakus ķēniņa uzņēmumiem bija arī vairāki privāti, kā to apliecina trauku uzraksti³⁾. Bija attīstījusies arī rosīga tirdzniecība ar iekšzemes podniecības ražojumiem, kuŗa ieņēma ievērojamu vietu Palestīnas iekšējā tirdzniecībā⁴⁾.

Arī a u d ē j s ieņēma svarīgu vietu starp ebrēju amatniekiem, kaut arī aušanu prata katra nama māte, kuŗa parasti pati auda savas ģimenes locekļiem nepieciešamos apģērba gabalus⁵⁾. Vilnas un lina vērpsana vienmēr ir bi-

1) Sk. Lurje, l.c. lp. 24.

2) Sk. I.Chr. 4,23.

3) Sal. Bertholet, Kulturgeschichte Israels, lp. 157.

4) Sk. Herzfeld, Handelsgeschichte d. Juden d. Altertums, lp. 117.

5) I.Sam. 2,19; sk. arī Riehm, Handwörterbuch, lp. 1735.

jusi sieviešu uzdevums¹⁾. Aušanā audēji jau lietāja aušanas krēslu²⁾. Jau ļoti sen ebrēji prata aust daudzkrāsainus audumus³⁾, tomēr ievēda arī kaimiņu valšķu, sevišķi Foinīķijas audumus, ko lietāja bagātnieki⁴⁾. Jau milzīgie mazlopu ganāmie pulki, kuŗi piederēja ebrēju lieliem lopkopjiem, sekmēja aušanas amatniecības attīstību. Arī Izraēļa valstij padotās valstis maksāja bieži meslus vilnā, kas liecina par izraēliešu aušanas amatniecības resp. rūpniecības attīstību, kuŗa varēja patērēt lielus daudzumus vilnas⁵⁾. Neskatoties uz izraēliešu vispārējo vienkāršo dzīvi, tomēr viņi nēsāja arī, sevišķi augstāko šķiru ļaudis, tādus apģērbus, kuŗu ražošanai bija vajadzīga augsta izveicība un mākslinieciska gaume⁶⁾. Tādu apģērbu gatavošanai bija nepieciešami augsti kvalificēti meistari.

Minams arī a k m e ņ k a l i s (ebr.val. "charaš even" vai "chocev even"), kas parasti arī cēla namus, kaut gan tie pa lielākai daļai bijuši vienkāršas vienstāvu mā-

1) Bencinger, Hebr. Archäologie, lp. 154.

2) Bencinger, Hebr. Archäologie, lp. 156.

3) Exod. 26,1,36 u.c.

4) Zef.1,8; sal. Lurje, l.c. lp. 25.

5) Sk. II.Reg. 3,4; sal. arī Lurje, l.c. lp. 26.

6) Sk. Jes. 3,18-24.

jas¹⁾. Tomēr cēla arī greznus un mākslinieciski visādi izrotātus namus, un tie nebūt nav bijuši nekāds retums Jeruzalemē un citās lielākajās pilsētās²⁾. Kā būves materiālu izlietāja parasti ķieģeļus un akmeņus, mazāk kokus, kuŗu nebija pārāk daudz Palestīnā. Pie kam bagātņieki izlietāja celtnēm ciedras, kas bija jāimportē no Libanonas, bet nabagākās šķiras parasti tikai sikormas, kuŗu bija ļoti daudz iekšzemē³⁾. Greznāku namu sienas bija pārklātas pat ar zilopkaula tāfelēm⁴⁾ un ierīkotas ar vislielākām ērtībām, un tādus namus spēja celt tikai augsti kvalificēti meistari.

Ebrēju galdnieks (ebr.val. "charas ec") gatavoja visādus lauksaimniecībā un amatniecībā vajadzīgos koka rīkus, kā arī mājas mēbeles⁵⁾. Bija pat "galdnieku ieleja"⁶⁾, kur tie dzīvoja kopā lielākā skaitā un tādā kārtā sastādīja noslēgtu galdnieku cunfti⁷⁾.

1) Sk. Bertholet, Kulturgeschichte Israels, lp. 121.u.s. arī Bencinger, l.c. lp. 154.

2) Sk. M.Löhr, Israels Kulturentwicklung, lp. 70.

3) Sk. Jes. 9,9. un I.Reg. 10,27.

4) Sk. Mm. 3,5 u.c. Arī Bertholet, Kulturgeschichte Israels, lp. 124.

5) Sk. Bencinger, Hebr. Archäologie, lp. 154.

6) Sk. I.Chr. 4,14.

7) Sal. F.Haensell, Die fliessenden Wasser des Höhenlandes und ihre urgesch. Anwohner, lp. 202. arī Riehm, Handwörterbuch, lp. 568.

Arī vēlējjiem, krāsotājiem, kurpniekiem un ādmīņiem bija sava saimnieciska nozīme Izraēļa valsts dzīvē. Jeruzalemē vēlēji nedrīkstēja strādāt savā amatā, un tādēļ tiem bija pilsētas tuvumā atsevišķs laukums, kuŗu nosauca par vēlēju laukumu¹⁾.

Kurpnieks un ādmīnis ražoja visādus ādas ražojumus un tādējādi izraēlieši iztika gandrīz bez ārzemju ādas ražojumu importa²⁾. Varam minēt vēl "cepēju ielu"³⁾, kur bija koncentrētas laika visas Jeruzalemes pilsētas ceptuves.

Ar augšā minētiem amatniekiem vēl nav uzskaitīti visi amatnieki Izraēļa valstī, jo blakus minētajiem svarīgajiem amatiem ebrēji piekopa arī daudzus citus mazāk svarīgus amatus. Tā bija bārdzīņi⁴⁾, pavāri⁵⁾ (ebr.val. "tabach") u.c. Šie amatnieki vai nu iztika pilnīgi tikai no sava amata, vai arī to piekopa kā blakus amatu savam galvenajam nodarbošanās veidam.

Visumā ņemot, Izraēļa valstī pastāvēja plaši attīstīta amatniecība, kuŗas vairāki nozaŗu amatnieki bija pat

-
- 1) Sk. II.Reg. 18,17.; sal. arī Bencinger, Hebr. Archäologie, lp. 156.
 - 2) Sk. Lurje. Studien zur Gesch.d.wirt.u.soz.Verhältnisse im israel.-jüd. Reiche, lp. 26.
 - 3) Jerem. 37,21.
 - 4) Ezech. 5,1.
 - 5) I.Sam. 8,13.

apvienoti cunftēs un ģildēs¹⁾, kas, spriežot pēc viduslaiku cunftu parauga, veicināja savu biedru saimniecisko labklājību un gādāja par amatniecības tehnikas izkopšanu²⁾, Tā tad amatniecība sastādīja blakus lauksaimniecībai svarīgu tautsaimnieciska ienākuma avotu, kas ar Izraēļa valsts politisko nodrošināšanos un saimniecisko uzplaukumu pieņēma arvien plašākus apmērus, un amatnieku skaits arvienu pieauga³⁾. Amatniecības ražojumus pat izveda uz ārzemēm un tie sastādīja, blakus lauksaimniecības produktiem, eksporta zināmu daļu⁴⁾. Tad, kaut arī ebrēji savā vairākumā bija zemkopji un lopkopji, viņi arvienu vairāk piegriezās arī amatniecībai, kuŗa stāvēja Izraēļa valsts uzplaukuma laikā, samērā ar to laiku amatniecības attīstību vispār, uz diezgan augstas pakāpes un varēja pat sacensties zināmās nozarēs ar to laiku visattīstītākām tautām, kā piem. babiloniešiem, kuŗiem bija no svara atvest savā valstī visus Izraēļa valsts atslēdzniekus un metālu apstrādā-

1) Bertholet, l.c. lp. 158.

2) Sal. F. Delitzsch, Jüdisches Handwerkerleben, Erlangen, 1875. lp. 38.

3) Sk. F. Delitzsch, l.c. lp. 23.

4) Sal. Lurje, Studien zur Geschichte der wirtschaftlichen und sozialen Verhältnisse im israelitisch-jüdischen Reiche, lp. 34.

tājus, lai tādējādi pavairotu savas zemes amatnieku skaitu un veicinātu amatniecības attīstību¹⁾. Ebrēju meistaru aizvešana notikusi arī aiz tā iemesla, lai vājinātu Izraēļa valsts pretošanās spējas, bet tas iemesls vien nav bijis izšķirošais, jo izraēliešu amatnieki atvesti taisni Babilonijā, bet ne kādā Palestīnai tuvā babiloniešiem padotā zemē, ar ko babilonieši jau būtu sasnieguši savu mērķi - Izraēļa valsts vājināšanu, ja minētais iemesls vien būtu noteicis viņu rīcību.

Patstāvīgas amatnieku šķiras izveidošanās Izraēļa valstī liecina par attīstītu saimniecisko dzīvi, kur ražošana nav notikusi vairāk slēgtas mājsaimniecības kārtībā, bet mājsaimniecība ir pārvērtusies par tautsaimniecību, ar plaši izvestu darba dalīšanu²⁾, kuŗa veicinājusi rosīgu tirdzniecību, kas attīstījusies kā iekšzemē, tā arī ar ārzemēm, kā redzēsim nākamā nodaļā par tirdzniecību.

1) Sk. II.Reg. 24,16.

2) Sal. M.Löhr, Israels Kulturentwicklung, lp. 80.u.s.

T i r d z n i e c ĩ b a.

Palestīna atrodas antiskās pasaules lielceļu krustojumā. Tādā vietā vienmēr attīstās starptautiska tirdzniecība. Pastāvēja dzīva tirdzniecība starp Babiloniju un Asiriju, Eģipti un Foinīķiju. Tā piem. Asirijas un Babilonijas ķēniņi importēja savā zemē iztrūkstošos būvkokus un akmeņus no Foinīķijas. Tāpat risinājās rosīga tirdzniecība starp Foinīķiju un Eģipti. Arvienu vairāk bija manāma vienā zemē vajadzība pēc otras valsts produktiem¹⁾. Azijas sudrabs trūka Eģiptē, zeltu ieveda Azijā no Arabijas, tāpat arī smaršas, ciedrus un cipreses no Libanonas²⁾. Visas tā laika valstis stāvēja tirdznieciskos sakaros cita ar citu. Lielas karavanes vilkās no Persijas un Babilonijas uz Eģipti, un tās tautas, caur kuņu zemi veda karavanu ceļš, protams, dzīvi piedalījās preču apmaiņā un tirdzniecībā. Tā kļuvaši foinīķieši par tirgotājiem un starpniekiem, kuņi bija pazīstami visā orientā³⁾. Arī ebrēji pie-

1) Sal. Meissner, Babylonien und Assyrien, Bd. I. lp. 337.

2) Sal. arī Bencinger, Hebräische Archäologie, lp. 157.

3) Sal. G. Weber, Lehr- und Handbuch der Weltgeschichte, Bd. I. Leipzig, 1921. lp. 105.

dalījās tirdzniecībā ar citām valstīm, kaut arī daudz mazākā mērā nekā kaimiņu foinīkieši, jo Palestīnas Vidus jūras ostas nav bijušas visai derīgas kuģniecībai un arī kalnainā zeme daudz traucēja tirdzniecību, un tādēļ pirmā Izraēļa valsts pastāvēšanas laikā tirdzniecība bija galvenā kārtā iekšējā maiņu tirdzniecība, bet ar izraēliešu politiskā stāvokļa nodrošināšanos galvenā kārtā Zalamana laikā izveidojās starptautiskā tirdzniecība, kuŗa ieņēma ievērojamu vietu tautas saimniecībā¹⁾. Ebrēju tirdzniecībā varam vērot dažus attīstības posmus: pirmā posmā - apm. no 1300-1050 g.pr.Kr. soģu laikmetā, kad atsevišķas ciltis dzīvoja šķirtas un nesastādīja vienu apvienotu valsti - tirdzniecība ir galvenā kārtā iekšējā tirdzniecība; otrā posmā - no apm. 1050-975 g.pr.Kr. - pirmo ķēniņu laimetā līdz Izraēļa valsts sadalīšanai divās valstīs - ziemeļu un dienvidu valstī - attīstījās starptautiska tirdzniecība, kuŗa pieņēma ievērojamus apmērus. Trešā posmā - no ap 975.g. līdz Babilonijas trimdai, t.i. līdz 722.g.pr.Kr. attiecībā uz ziemeļu valsti un līdz 586.g.pr.Kr. attiecībā uz dienvidu valsti - novērojams zināms starptautiskas

1) Sk. Lurje, Studien zur Geschichte der wirtschaftlichen und sozialen Verhältnisse im israelitisch-jüdischen Reiche, lp. 27.

tirdzniecības atslābums¹⁾.

P i r m ā p o s m a sākumā ebrēju nodarbošanās ir galvenā kārtā zemkopība un lopkopība. Zemē ražo visu nepieciešamo, pa lielākai daļai katrs zemkopis iztika ar paša ražojumiem, t.i. valdīja slēgtas mājsaimniecības kārtība²⁾. Kaut arī jau bijuši daži amatnieki, kā kalēji, podnieki (sk. augšā nodaļā par amatniecību), tomēr arī tie strādājuši ikreiz tikai uz pasūtījumu, bet ne nolikta- vai, un tā par tirgotājiem, t.i. uzpircējiem atkalpārdošanai vēl nevar būt runas. Tomēr ar laiku neražas gadījums, kā arī zemes pārāk sīkas sadalīšanas dēļ sāka attīstīties labības tirdzniecība³⁾. Sevišķi bija vajadzība pēc labības zemes austrumos, kur pārsvars bija lopkopībai⁴⁾. Arī vīns, kas bija izplatīts dzēriens un ko ne visi zemnieki varēja vīnkopībai derīgās zemes trūkuma dēļ ražot, bet no otras puses bija veseli apgabali, kurū zeme bija sevišķi noderīga vīnkopībai un tādēļ tanīs vietās nodarbojās tikai ar vīnkopību⁵⁾, noderēja jau sen par tirgo-

1) Sk. Herzfeld, Handelsgeschichte der Juden des Altertums, Braunschweig, 1894. lp. 8-50.

2) Sal. M.Löhr, Israels Kulturentwicklung, lp. 80.

3) Sal. piem. Gen. 42,1.

4) Sk. Herzfeld, Handelsgesch. d. Juden d. Altertums, lp. 12.

5) Sk. Munk, Palästina, Leipzig, 1871. lp. 47.

šanās objektu. Arī zivis jau sen kļuvas par tirdzniecības objektu, jo Vidus un Tiberijas jūrā, kā arī Jordanā bija daudz zivju¹⁾ un šo vietu iedzīvotāji, kuŗi nodarbojās lielā mērā ar zvejniecību, tās, bez šaubām, arī pārdeva²⁾. Arī sāls, ko dabūja galvenā kārtā no Nāves jūras un kas ir nepieciešams visas zemes iedzīvotājiem, jau iegāja tirdzniecībā ļoti sen. (Vēl mūsu dienās arabi tirgojas ar sāli visā Sirijā). Tāpat arī Nāves jūras asfalts, ko jau sen eksportēja uz Eģipti³⁾. Arī vilnu ieveda no zemes austrumu provincēm, kur nodarbojās lielā mērā ar lopkopību⁴⁾, un tās savukārt importēja labību no vakaru provincēm⁵⁾. Ar zemes labklājības pieaugšanu radās arī svešu zemju ražojumu imports Palestīnā, jo, bez šaubām, foinīķieši apceļoja zemi jau ļoti sen vēl pirms Zalamana laikiem un ieveda savus ražojumus, ko mainīja pret ebrēju lauksaimniecības produktiem (labību, eļļu u.t.l., jo I.Reg. 5,25 teiktais attiecināms arī uz pirms Zalamana laikiem tādēļ, ka foinīķieši nekad nav iztikuši ar savas zemes labību). Foi-

1) Sk. Munk, Palästina, lp. 56.

2) Sk. Herzfeld, Handelsgeschichte der Juden des Altertums, lp. 13.

3) Sal. M.Löhr, Israels Kulturentwicklung, lp.83.u.s. arī Riehm, Handwörterbuch des bibl. Altertums, lp.563.

4) Sk. Num. 32,1.

5) Sk. Herzfeld, Handelsgeschichte, lp. 15.

višķi foiniķiešu rokās, turpretī iekšējā tirdzniecība ir pa lielākai daļai arī šinī laikā ebrēju rokās¹⁾ un foiniķiešiem bija šeit ne visai ievērojama vieta. Sevišķi tas jāteic par iekšējo tirdzniecību soģu laikmeta beigās²⁾.

O t r a i s t i r d z n i e c ī b a s p o s m s

no 1050-975.g.pr.Kr. Ar ķēniņa laikmetu sākumu stāvoklis grozījās tanī ziņā, ka arī tirdzniecībā ar ārzemēm arvienu vairāk ebrējiem sāka būt aktīvāka loma. Politiskā stāvokļa nodrošināšanās noveda pie starptautiskās tirdzniecības attīstības³⁾. Nodibinājās Izraēļa valsts, kuŗa pirmā ķēniņa Zaula laikā gan vēl bija ārēju ienaidnieku apdraudēta, bet tomēr izraēliešu oikonomiskais stāvoklis ievērojami uzlabojās, ka tika jau lietāti dārgmetāli un rokas lietas⁴⁾. Davida valdīšanas laikā politiskais stāvoklis ievērojami nodrošinājās⁵⁾. Ārējos ienaidniekus sakāva, viņiem uzlika tributus, kuŗi palielināja Izraēļa tautas bagātību⁶⁾ un paugstināja viņas dzīves standartu, kas ir attīstītas tirdz-

1) Sal. Riehm, Handwörterbuch, lp. 565.

2) Sal. Herzfeld, Handelsgeschichte der Juden des Altertums, lp. 16-18; arī Lurje, l.c. lp. 20.

3) Sk. Bancinger, Hebr. Archäologie, lp. 158.

4) Sk. II.Sam. 1,24.

5) Sal. R.Kittel, Gestalten und Gedanken in Israel, Leipzig, lp. 148 u.s.

6) Sk. II.Sam. 8,3,6,10-12.

niecības priekšnoteikums. Jeruzaleme ir kļuvusi par Izraēļa rezidenci, auga tās iedzīvotāju skaits un radusies tirdzniecībai nepieciešamā centrālā vieta¹⁾. Tiek minēti pat atsevišķi "ķēniņa svari"²⁾. Tas liek domāt par ķēniņa dzīvu piedalīšanos tirdzniecībā un tās atbalstīšanu jau Davida valdīšanas laikā. Davids jau noslēdzis nolīgumu ar foinīķiešiem, par kuŗa saturu mēs gan sīki neesam informēti, tomēr viņam, bez šaubām, bija ārējās tirdzniecības veicināšanas un preču maiņas nolūks³⁾ un saskaņā ar šo nolīgumu Foinīķijas ķēniņš Hiram sūtīja būvmeistarus un būvmateriālus uz Palestīnu⁴⁾. Zalamana valdīšanas laikā Palestīna tiešām ieņēma ievērojamu vietu starptautiskā tirdzniecībā⁵⁾. Valsts stāvoklis bija pilnīgi drošs, miers valdīja kā iekšzemē, tā arī ar kaimiņu valstīm. Zemkopība un lopkopība sasniedza augstu pakāpi - "ebrēji sēdēja katrs zem sava vīna un vīģu koka, ēda, dzēra un priecājās"⁶⁾. Jeruzaleme ar tempļa izbūvi kļuva par valsts centru, kuŗu apmeklēja no visām valsts malām⁷⁾. Zalamans centās at-

1) Sk. M.Löhr, Israels Kulturentwicklung, lp. 82.

2) Sal. II. Sam. 14,26.

3) Sal. II. Chr. 2,2; I. Reg. 5,15; Sam. II. 5,11.

4) Sk. Graetz, Jüd. Geschichte, Bd. I. 3.nod.

5) Sk. Lurje, l.c. lp. 27.

6) Sk. I. Reg. 4,20; 5,5.

7) Sal. Lurje, l.c. lp. 27.

tīstīt tirdzniecību, kaut arī viņš ebrējus negribēja pataisīt par tirgotāju tautu, jo, spriežot pēc viņa lieliem būves darbiem, pēc viņa jātnieku armijas uzturēšanas¹⁾, viņš manāmi atšķīrās no foiniķiešiem²⁾. Tomēr viņš sapratīs tos labumus, ko viņa valsts iegūs tirdzniecībā, pateicoties savam ģeografiskajam stāvoklim, kas nebija daudz sliktāks par Foiniķijas ģeografisko stāvokli. Foiniķija Zalamana laikā (ap 1000 g.pr.Kr.) jau bija īsts starptautiskās tirdzniecības centrs³⁾. No Spānijas (Tarsīsas) foiniķieši izveda sudrabu, dzelzi, alvu un svinu, no Jonijas (Griekijas) vergus un vaļa rīkus, no Aramejas purpura drānas, bisusu, dārgmetālus un korāļus, no Palestīnas - kviešus, dateles, medu, eļļu un smaršas, tāpat viņi izveda visdažādākās preces no visattālākajām valstīm, ko viņi apmeklēja savos tālajos tirdzniecības jūras braucienos⁴⁾. Tā tad Foiniķija stāvēja dzīvos tirdzniecības sakaros ar visattālākajām tautām un zemēm. Tāda rosīga tirdzniecība, protams, iepludināja milzīgas bagātības Foiniķijā, un tādā kārtā ierosināja arī Zalamanu, kas uzmanīgi novēroja

1) Sk. I.Reg. 5,6; 10,26.

2) Herzfeld, Handelsgeschichte d.Juden d.Altertums, lp.20.

3) Sal. G.Weber, Lehr- und Handbuch der Weltgeschichte, Bd. I, Leipzig, 1921. lp.105.

4) Sk. Ezech. 27.

kaimiņu valsts uzplaukumu, uz tirdznieciskiem pasākumiem¹⁾. Vēl otrs apstāklis ierosināja Zalamanu attīstīt savas zemes tirdzniecību, un tas bija lieli karavanu ceļi, kas veda caur Palestīnu, jo ceļiem senos laikos bija tāda pati nozīme kāda dzelzceļiem mūsu laikos, pat vēl vairāk. Viens ceļš veda no dienvidvakaru Arabijas, paralēli Sarkanās jūras piekrastei līdz Petras pilsētai, kas atradās ap 70 km dienvidos no Nāves jūras. Pa šo ceļu veda Arabijas un Aitopijas zemju produktus uz ziemeļiem. Otrs ceļš veda no Babilonijas un Indijas šķērsām caur Arabiju tāpat uz Petru. No turienes viens ceļš veda no Petras paralēli Nāves jūrai Jordanas austrumos līdz Damaskai, bet otrs ceļš veda no Petras uz Gazas pilsētu (Palestīnas Vidus jūras piekrastē) un no turienes tālāk uz ziemeļiem caur Judeju un Samariju līdz Izreela līdzenumam, kurā nobeidzās savukārt no austrumiem uz Ako pilsētu (Vidus jūras ostu, Izreela līdzenuma vakaros) vadošais ceļš un no šīs pilsētas preces pārvadāja uz Foinīķiju kuģos²⁾. Kā redzam, Palestīna atradās antiskās pasaules lielceļu krustojumā un to vietu iedzīvotāji, kuri atradās ceļu tuvumā, protams, vieglāk varēja nosūtīt savus

1) Sal. A. Bertholet, Kulturgeschichte Israels, lp. 159.

2) Sk. Herzfeld, Handelsgeschichte der Juden des Altertums, lp. 22-23.; sal. arī Bencinger, Hebräische Archäologie, lp. 12.

ražojumus uz citām zemēm. Arī karavanēm ceļojošie tirgotāji labprāt pārdeva jau pusceļā savas preces, ja tikai atrada pircējus un tā pamazām izveidojās karavanu ceļu pietātnēs tirgi un svarīgos ceļu mezglos pat mēses, kur cauri ceļojošie ārzemju tirgotāji pārdeva savas preces un uzpirka citas viņiem vajadzīgās, un patiesībā pastāvēja tādas mēses Petrā, Ako un Gazā¹⁾. Protams, ka šīs mēses lielā mērā attīstīja un ierosināja ebrējus uz starptautisku tirdzniecību. Zalamans pirmā kārtā veicināja karavanu pietātnēs attīstījušos tirdzniecību, kā arī Vidus jūras piekrastes iedzīvotāju kuģniecības attīstību, jo nav domājams, ka viņš būtu piegriezis vērību tikai samērā attālākām dienvidostām "Ecion-Geverai" un "Elatai"²⁾, Sarkanās jūras piekrastē, turpretī, nebūtu veicinājis tuvās Vidus jūras kuģniecības attīstību³⁾. Ar kaimiņu Foinīķiju tirdznieciski sakari kļuva arvienu dzīvāki, jo Zalamana aicinātie foinīķiešu būvmeistari un strādnieki, bez šaubām, daudz piepalīdzēja tirdzniecisku sakaru paplašināšanai starp abām valstīm. Arī Zalamana naturāliju - miltu, eļļas un vīna - sūtījumi⁴⁾ apmierināja galvenā kārtā Foinīķijas ka-

1) Sk. Herzfeld, Handelsgeschichte, lp. 25.

2) II.Reg. 2,17.

3) Sk. Herzfeld, Handelsgeschichte, lp.25. Sk. arī Gen.49,13.

4) Sk. I.Reg. 5,25. arī II.Chr. 2,9. Deuter, 33,18.

raļa vajadzības, bet nebūt nepietika visiem Foinīķijas iedzīvotājiem¹⁾ un tādēļ foinīķieši uzpirka atsevišķās vietās savām vajadzībām nepieciešamos daudzumus labības, eļļas, vīna u.t.t., sevišķi pēc tam, kad Zalamana piegādājumi pēc tempļa un savas pils izbūves izbeidzās²⁾. Zalamans arī nodibinājis vairākas pilsētas, kuņas lielā mērā domātas arī tirdzniecības veicināšanai³⁾. No tām sevišķi mināma Tadmira (Palmira), caur kuņu veda karavanu ceļš no Babilonijas uz Ako pilsētu (Palestīnā) un uz Eģipti un tādā kārtā kļuvusi par ievērojamu tirdzniecības centru caurbraucošām karavanēm, kas maksāja kā parasti senos laikos par braukšanu cauri Zalamanam meslus⁴⁾. Tirdzniecības veicināšanas nolūkā Izraēļa ķēniņš dibinājis tā sauktās "noliktavu pilsētas"⁵⁾, kuņas izvērtās par tirdzniecības pilsētām, kuņu tirgos un mesēs caurceļojošie tirgotāji varēja pārdot jau pusceļā savas preces⁶⁾. Vispār Zalamana laikā dibināja daudz ebrēju tirdzniecības koloniju, kuņas

1) Sk. Herzfeld, l.c. lp. 25.

2) Sal. M.Löhr, Israels Kulturentwicklung, lp. 86.

3) Sk. Reg. II, 9,17-19.

4) Sal. Kittel, Geschichte des Volkes Israel, Bd. II. Gotha, 1922. lp. 195.; Riehm, Handwörterbuch, lp. 565. arī Herzfeld, l.c. lp. 26. u.s.

5) I. Reg. 9,19.

6) Sk. Herzfeld, l.c. lp. 27. u. 285.

pastāvēja gadu simteņiem ilgi¹⁾. Ļoti ievērojams ebrēju tirdzniecības pasākums bija ebrēju tirdzniecības flotes dibināšana Sarkanās jūras līcī Ecion-geverā un Elatā²⁾, lai stātos tirdznieciskos sakaros ar dienvidvalstīm: Arabiju un Aitopiju³⁾. Elata un Ecion-gevera piederēja Edomijas valstij, kuŗa bija Izraēļa valstij padota no Davida laikiem⁴⁾ un tālredzīgais Zalamans izbūvēja minētās vietas par ievērojamām ostām. Tirdzniecības flotes braucienos piedalījās kā izraēlieši, tā arī draudzīgie kaimiņu foiniķieši⁵⁾, bez kuŗu palīdzības tāds pasākums nebūtu iespējams, jo ebrēji līdz tam laikam piekopa tikai piekrastes kuģniecību un foiniķieši kā piedzīvojuši jūrnieki noderēja ebrējiem tālos jūras braucienos par skolotājiem⁶⁾. Bez šaubām, arī foiniķieši, kuŗi parasti nekad negribēja pieļaut svešu tirgotāju piedalīšanos savos jūras braucienos, šoreiz piekrita kopējam pasākumam ar ebrējiem aiz tā iemes-

1) Sk. I.Reg. 5,5. un Herzfeld, l.c. lp. 28.

2) I.Reg. 9,26; II.Chr. 2,17.

3) Sal. Bencinger, Hebräische Archäologie, lp. 158.

4) II.Sam. 8,14.

5) I.Reg. 9,27.

6) Sal. Riehm, Handwörterbuch des biblischen Altertums, Leipzig, 1884. lp. 564. u.s. Sal. arī G.Rosen, Juden und Phönizier, Thübingen, 1929. lp. 10. u.s.

la, ka viņiem ar to tika dota iespēja no Sarkanās jūras ostas stāties tiešos sakaros pa jūras ceļu ar dienvidzemēm, kas viņiem līdz tam nebija iespējams, jo viņu ostas bija tikai Vidus jūrā. Brauciena mērķis bija Ofira¹⁾, t.i. Arabijas dienvidos - Jemenē²⁾, no kurienes atveda zeltu, sudrabu, dārgakmeņus, zilonkaulu, mērkaķus un pāvus³⁾. Daži atvestie produkti savukārt atvesti Arabijā no Aitopijas un Indijas, tā piem. zilonkaula un sandelkoka (ebr.val. "almugim"⁴⁾) dzimtene ir Indija un Aitopija, tādā kārtā flotes braucēji uzpirka minētos produktus preču mesēs, kurās atveda preces no dažādām pasaules malām⁵⁾. Ka pirkumi notika sevišķi lielā apmērā, liecina tas, ka vēstis par Zalamana bagātību izplatījās tādā mērā, ka ierosināja Sebas (Dienvidarabijā) ķēniņieni doties tādā grūtā un gaļā ceļā uz Palestīnu. Ofiras braucienam bija regulārs raksturs un tas notika ik pa 3 gadiem, jo ceļš bija pēc tā laika navigācijas tehnikas visai grūts un saistīts ar lielām briesmām⁶⁾. Šis tirdzniecības pasākums nepiederēja privā-

1) I.Reg. 9,28.

2) Sk.Ed.Meyer, Geschichte d.alten Aegyptens, Berlin, 1887. lp.235.

3) I.Reg. 9,26-28; 10,11,22.

4) I.Reg. 10,11.

5) Sk. Herzfeld, Handelsgesch.d.Juden d.Altertums, lp.32.

6) Sk.I.Reg.10,22 - ar "Tarsisas kuģi" netiek domāts kuģis, kas gāja uz Tarsisu (Spāniju), bet liels kuģis, kas ir spējīgs doties tālā ceļā - sk. arī I.Reg. 22,49; sal. Bencinger, Hebr.Arch. lp. 158.

tiem tirgotājiem, bet viss atvestais piederēja ķēniņam¹⁾, jo nav domājams, ka privātu personu dēļ atvestu tādā gaŗā ceļā nevisai nepieciešamus dzīvniekus, kā piem. mērkaķus, pāvus²⁾. Rodas jautājums, ar ko ebrēji un līdzbraucošie foiniķieši samaksāja savus ievedumus, jo visi atvestie priekšmeti iegūti, bez šaubām, ne dāvināšanas ceļā, bet pirkšanas un maiņas ceļā. Līdzbraucošiem foiniķiešiem bija droši vien dažādas preces, ko ieguva savā tirdzniecībā un tās varēja iemainīt pret Arabijas un Aitopijas precēm. Pēc Pliniusa aitopieši pieņēma maiņā tādus priekšmetus, kā stikla lietas, vaŗa rīkus, apģērbus, un Arabijā senos laikos novērtēja vaŗa priekšmetus līdzīgi zelta priekšmetiem³⁾. Ebrējiem savā zemē nebija visu minēto priekšmetu un nedz Palestīnas smaršas, nedz kvieši, eļļa un dateles neiztrūka minētās zemēs, bez tam arī tie priekšmeti ilga brauciena un liela tilpuma dēļ bija ļoti grūti transportējami. Tādēļ jāpieņem, ka ebrēji ir atveduši maiņai tādus priekšmetus, ko ieguva savukārt tirdzniecībā ar foiniķiešiem un savas tirdzniecības kolonijās, kaut arī rakstu avoti par to klusē.⁴⁾ Protams, var arī būt, ka ebrēji izlietāja kā mai-

1) Sk. Wellhausen, Israelitische und jūdische Geschichte, Berlin, 1901. lp. 87.

2) Sk. Lurje, l.c. lp. 35.

3) Sk. Herzfeld, Handelsgeschichte, lp. 33.

4) Sal. Herzfeld, l.c. lp. 34.

ņas priekšmetus savas pašas zemes amatniecības ražojumus, jo amatniecība Zalamana laikā bija diezgan attīstīta un pastāvēja pat ķēniņa podniecības "fabrikas"¹⁾, un attīstītā tirdzniecība savukārt veicināja amatniecības paplašināšanos. Cits Zalamana ārējās tirdzniecības pasākums bija zirgu uzpirkšana Eģiptē, lai tos pārdotu visām kaimiņu valstīm²⁾. Cena bija noteikta 150 šekeli par zirgu, neskatoties uz zirga īpašībām. Tas norāda uz piegādājumiem lielos vairumos ar caurmēra cenām. Tā tad visa šīs nozares tirdzniecība visā tuvākajā orientā bija lielā mērā Zalamana rokās³⁾. Eģiptei ebrēji par zirgu izvedumiem maksāja vai nu zeltā vai arī naturālijās un, spriežot pēc Amarnas vēstulēm, ar eļļu⁴⁾, bet jāpieņem, ka arī vīns un medus noderēja par maiņas objektu, ja ņemam vērā, kāda loma bija dārzniecībai vispār ebrēju tautas saimniecībā⁵⁾. No visa teiktā skaidri redzam, ka Zalamans lielā mērā paplašināja ārējo tirdzniecību, kuŗa gan bija galvenā kārtā ķēniņa regalija⁶⁾, bet arī privāti tirgotāji ar lieliem līdzekļiem

1) Sk. I. Chr. 4, 23.; sal. Bertholet, Kulturgeschichte Israels, lp. 157.

2) I. Reg. 10, 28-29.

3) Sal. R. Kittel, Gestalten und Gedanken in Israel, lp. 163.

4) Sal. arī Hos. 12, 2.

5) Sal. Lurje, l. c. lp. 34.

6) Sk. Wellhausen, Israelitische und jüdische Geschichte, Berlin, 1901. lp. 87.

nodarbojās ar ārējo tirdzniecību¹⁾. Privātā tirgotāja bagātība aizvietoja ķēniņa varu. Ķēniņš no tiem ņēma nodokļus un tie ieņēma svarīgu vietu viņa ienākumos²⁾. Noteicoša loma piederēja privātam tirgotājam iekšzemes tirdzniecībā³⁾, ko Zalamans arī veicinājis, būvējot jaunus ceļus no visām valsts malām uz galvas pilsētu - Jeruzalemi⁴⁾. Kā redzam, tirdzniecība pieņēma plašus apmērus un ieņēma ievērojamu vietu Palestīnas saimniecībā Zalamana laikā, kas prata Palestīnu ierindot lielā pasaules tirdzniecības satiksmē. Tomēr galvenie ebrēju nodarbošanās veidi bija arī šinī laikā zemkopība, lopkopība un amatniecība, kas sastādījusi galvenos ebrēju tautas ienākuma avotus.

T r e š a i s t i r d z n i e c ī b a s p o s m s

no 975-586.g.pr.Kr. Pēc Zalamana nāves iestājās zināms ārējās tirdzniecības atslābums, tomēr tā neiznīka⁵⁾. Viņa pēcnācēji neprata ^{nevarēja/}veicināt tādā mērā tirdznieciskos sakarus ar ārvalstīm. Daudz ietekmēja Izraēļa valsts sadalīšanās divās valstīs - ziemeļu Samarijas valstī un dien-

1) Lurje, l.c. lp. 30.

2) Sk. I.Reg. 10,15.

3) Sal. arī Riehm, Handwörterbuch, lp. 565.

4) Flavius Josephus, Altertümer, VIII. 7,4.

5) Sal. Herzfeld, Handelsgeschichte d. Juden d. Altertums, lp. 37.

vidu Judejas valstī. Gan 70 gadus vēlāk Judejas ķēniņš Josafats mēģināja atkal sarīkot braucienu uz Ofiru, bet viņam neveicās¹⁾. Eilatā osta, no kurienes sarīkoja braucienus uz Ofiru, tika atņemta Judejas valstij patstāvīgai Edomejas valstij nodibinoties²⁾. Ar dienvidostas pazaudēšanu Judejas valstij nebija iespējams vairs jūras ceļā stāties tirdznieciskos sakaros ar dienvidzemēm, un tirdznieciskie sakari ar Arabiju lielā mērā sašaurinājās, jo sauszemes ceļš bija visai grūts. Ar vēlāku Elatas iekarošanu no jauna šī iespēja atkal tika dota, un Judejas ķēniņš Uzija plaši izbūvēja šo ostu no jauna³⁾, bet par lieliem jūras braucieniem mēs vairs nedzirdam. Tomēr par ārējās tirdzniecības sakaru izbeigšanos nevar būt runas - jo karavanu ceļi, kuŗi veda caur Palestīnu (sk. augšā) kā arī Foinīķijas tuvums gan neļāva ārējai tirdzniecībai pilnīgi iznīkt⁴⁾. Polītiskās neveiksmes gan apturēja vai traucēja tirdznieciskos sakarus ar ārzemēm, bet tikai uz laiku⁵⁾. Zemē visu laiku joprojām ieveda Eģiptes un Damaskas audu-

1) Sk. I.Reg. 22,49.

2) Sk. II.Reg. 8,22.

3) Sk. II.Reg. 14,22.

4) Sk. Herzfeld, l.c. lp. 38.

5) Sal. arī Brentano, Das Wirtschaftsleben der antiken Welt, lp. 72.

mus, pērles, purpura drānas, zeltu un sudrabu, dažādas rotas lietas un zilonkaulu¹⁾. Lai varētu samaksāt visus ievēdumus, tad, bez šaubām, pastāvēja arī eksports, jo citādi zeme nonāktu nabadzībā, vienmēr tikai importējot²⁾. Eksportēja pirmā kārtā lauksaimniecības, kā arī vietējas amatniecības ražojumus³⁾, kuŗa tanī laikā jau sasniedza diezgan augstu pakāpi, un foiniķieši pat uzpirka Palestīnas audumus⁴⁾, arī zeltkaļi sasniedza savā amatā augstu tehnisku pakāpi⁵⁾, un tas pats sakāms arī par citām amatniecības nozarēm. Tomēr Palestīnas ražojumi gan nepietiktu eksportam, kuŗam jālīdzinās plašam, visu augšā minēto priekšmetu, importam, un tādēļ jāpieņem, ka ebrēji arī šinī posmā nodarbojušies ar starpniecības tirdzniecību, uzpērkot no caurbraucošām karavanēm, vai arī savās tirdzniecības kolonijās, dažādas preces un importējot šīs preces uz citām zemēm⁶⁾. Tā tad ārējā tirdzniecība joprojām palikusi par svarīgu ienākuma avotu⁷⁾. Cik attīstīta bija

1) Sk. Prov. 7,16; 31.,22; Jer. 10,9; Ps. 45,9 u.c.

2) Sal. Herzfeld, Handelsgeschichte, lp. 42. u.s.

3) Sal. Zeller, Biblisches Handwörterbuch, lp. 316.

4) Prov. 31,24.

5) Sal. Bertholet, Kulturgeschichte Israels, lp.155-156.

6) Sal. Herzfeld, l.c. lp. 44. u.s.

7) Sal. arī Bertholet, l.c. lp. 160; arī W.Sombart, Die Juden und das Wirtschaftsleben, lp. 366.

ebrēju ārējā tirdzniecība arī pēc Zalamana nāves, sevišķi attiecībā uz Samarijas valsti, liecina starp Samarijas ķēniņu Ahabu un Aramejas ķēniņu Ben-Hadadu noslēgtais miera līgums, pēc kuŗa piešķīra tiesības ebrēju tirgotājiem ierīkot Aramejas valsts rezidencē - Damaskā - sevišķus tirgus savām precēm¹⁾. Ka šī privilēģija bija ļoti svarīga ebrējiem, norāda tas apstāklis, ka ebrēju gūstniecībā atrodošais un nāvei lemtais Aramejas ķēniņš cerēja taisni ar to izglābt savu dzīvību, un tas skaidri norāda uz sevišķi attīstītu ebrēju tirdzniecību ar kaimiņu valstīm²⁾. Pastāvēja arī ebrēju jūras tirdzniecība, pirmā kārtā ar Foinīķiju, bet arī ar Aigejas jūras salām, kuŗas rakstu avotos vairākreiz min³⁾. Arī ar Eģipti bija dzīva jūras satiksme, jo vairākreiz politiski trimdenieki bēga uz turienu⁴⁾, kas liecina par pastāvīgu un plašu satiksmi starp Palestīnu un Eģipti, kuŗa, bez šaubām, pastāvēja pa jūru, jo ūdens ceļš bija daudz ērtāks un vieglāks par sauszemes ceļu, kur bija jāiet caur tuksnešiem, un satiksme būtu bijusi ļoti grūta un gandrīz neiespējama. Tādā kārtā pastāvējusi arī rosīga

1) Sk. I.Reg. 20,34.

2) Sal. Bertholet, Kulturgegeschichte Israels, lp. 160.

3) Piem. Jer. 2,10; Jes. 66,19. u.c.

4) Sk. piem. I.Reg. 11,40; Jer. 26,21.

jūras tirdzniecība starp Palestīnu un Eģipti¹⁾. Vispār ņemot no izraēliešu ārējās tirdzniecības lielākā daļa krita uz ziemeļu Samarijas valsti, caur kuŗu veda galvenie karavanu ceļi un kuŗa atradās pie Foinīķijas valsts²⁾, kamēr dienvidu Judejas valsts sava neizdevīgākā ģeogrāfiskā stāvokļa dēļ nodarbojās ar ārējo tirdzniecību daudz šaurākā mērogā. Iekšējā tirdzniecībā, šķiet, nav noticis atslābums pēc Zalamana, jo darba dalīšana attīstījās arvienu vairāk - izveidojās daudz amatniecības nozaŗu³⁾, tāpat lauksaimniecībā notika lielāka diferencēšanās (zemkopji, vīnkopji, lopkopji u.c., sk. piem. II.Reg. 25,12) un tādēļ arvienu vairāk pieauga preču maiņa. Pilsētu un to iedzīvotāju skaits joprojām pieauga un tanīs radās atsevišķas vietas, kuŗās koncentrējās preču pārdošana un maiņa - tirgi, tā piem. "zivju vārti", "cepēju iela"⁴⁾. Sevišķi attīstīta bija labības tirdzniecība⁵⁾. Tāpat tirgojās ar citiem lauksaimniecības un amatniecības produktiem⁶⁾.

1) Sal. arī Herzfeld, Handelsgeschichte der Juden des Altertums, lp. 48.

2) Sk. Bencinger, Hebr. Archäologie, lp. 159.

3) Sal. M.Löhr, Israels Kulturentwicklung, lp. 86. u.s.

4) Sk. Zef. 1,10. Jer. 37,21.

5) Sk. Am. 8,5 u.c.

6) Sk. M.Löhr, Israels Kulturentwicklung, lp. 94. u.s.

Savelkot kopā visu teikto, jāsecina, ka Izraēļa valstīs bija attīstīta iekšējā un ārējā tirdzniecība. Pēdējās attīstību gan ietekmēja ikreizējie politiskie apstākļi, kuŗi to dažreiz arī ievērojami traucēja, bet nekad tā neizbeidzās. Ārējā tirdzniecība bija vērsta iekšzemes vajadzību apmierināšanai pēc ārzemju produktiem, kuŗi netika ražoti iekšzemē, kā arī uz iekšzemes saražoto priekšmetu, galvenā kārtā lauksaimniecībā, bet daļai arī amatniecībā, atlikumu izvešanu uz ārzemēm. Ārējā tirdzniecība bija zināmā mērā arī starpniecības tirdzniecība, kuŗa bija vērsta uz vienas zemes ražojumu ievešanu citā zemē peļņas nolūkā.

Tirgotāju tauta, kā foinīķieši, kuŗi nodarbojās galvenā kārtā tikai ar starpniecības tirdzniecību starp dažādām tautām, ebrēji tomēr nekad nav bijuši un visā Izraēļa valšķu pastāvēšanas laikā viņi bija lauksaimnieku tauta¹⁾, kuŗas zemkopība un lopkopība, bet daļai arī amatniecība bija galvenie tautas ienākuma avoti²⁾.

1) Sal. T. Mommsen, Römische Geschichte, Berlin, 1919. Bd. IV. lp. 489.

2) Sal. Brentano, Das Wirtschaftsleben der antiken Welt, lp. 73.

Nauda, svāri un mēri.

N a u d a.

Jau ļoti sen izraēliešiem dārgmetāli, blakus tiem arī vienkārši metāli, sevišķi vaŗš, noderēja kā vērtības mēraukla un maiņas līdzeklis. Grieķi un romieši tanī laikā (ap 1100.g.pr.Kr.) vēl naudu nepazīna, jo viņu tirdzniecība bija maiņas tirdzniecība - vajadzīgos priekšmetus mainīja pret citiem priekšmetiem, bagātību noteica pēc ganāmo pulku lieluma, un tie vajadzīgā gadījumā izpildīja naudas vietu (sal. latīņu valodā - pecus - pecunia). Ebrēji jau savas valsts pirmā pastāvēšanas laikā lietāja dārgmetālus un sevišķi sudrabu kā vērtības mērauklu¹⁾. Par Machpelas pirkumu tiek stāstīts: "... un Abrahams nosvēra Efronam norunāto sudrabu - 400 sudraba šekelus"²⁾. Pie Jericho pilsētas iekāršanas (13.g.s. pr.Kr.) Ahans piesavinājies 200 sudraba šekelus un zelta stieni 50 šekelu svarā³⁾. Tā tad jau visagrākajā soģu laikā (1300-1050.g.pr.Kr.) sudrabs jau bija izraēliešu maksāšanas līdzeklis. Sudrabu lietāja

1) Sk. Levy, Geschichte der jüdischen Münzen, Leipzig, 1862. lp. 8.

2) Jk. Gen. 23,16.

3) Jos. 7,21.

noteiktos svāra daudzumos, kuŗiem arī piešķīra noteiktu formu, lai varētu noteikt to vērtību¹⁾. Ja arī vienmēr izraēliešu valodā maksāšanu apzīmēja ar "nosvēršanu" (ša-kol - maksāt = nosvērt), tomēr nav jāspriež, ka ikreiz at-tiecīgu metala gabalu nosvēra, bet svarus lietāja dažreiz tikai kā kontroles līdzekli, ko darīja vēl nesen Sirijā, Eģiptē, Turcijā²⁾. Nav arī domājams, ka vienmēr izraēlieši ir lietājuši svarus pie tādiem maziem sudraba gabaliem kā $\frac{1}{4}$ vai pat $\frac{1}{20}$ šekela un tādēļ atrodam rakstu avotos, ka naudu saskaitīja³⁾. Tad izraēlieši lietāja ļoti sen kā nau-du noteikta svāra gabalus dārgmetālu, kuŗu daudzumu ne ik-reiz kontrolēja ar svaru palīdzību. Ar to tomēr nav teikts, ka jau bija apgrozībā monetas, t.i. apzīmogoti metāla gaba-li noteikta svāra un labuma, par kuŗu vērtību garantēja valsts varā, jo rakstu avotos par tādām monetām nav minēts, nedz arī atrastas izrakumos Palestīnā⁴⁾. Tāpat keltu naudu neatrodam arī pie citām tā laika tautām, jo naudas kalšana

1) Sal. Riehm, Handwörterbuch, lp. 481.

2) Sk. Levy, Geschichte der jüd. Münzen, lp. 10.

3) Sk. H.Reg. II.12,11; Tā arī jāsaprot Gen. 23,17 iz-teicienu: "Abrahams samaksāja Efronam 400 sudraba šekelus, ko pieņēma tirgotāji - tā tad pilnvērtīgus šekelus, kuŗus pieņēma uz vietas bez kontroles, t.i. nosvēršanas, tikai pēc skaita, jo šaubīgos šekelus gan papriekš nosvēra.

4) Sal. Levy, Gesch.d.jüd.Münze, lp. 11. arī Lurje, l.c. lp. 28.

notika pirmo reiz tikai 7.gadu simtenī pr.Kr. Lidijā¹⁾. Noskaidrosim, kādas naudas vienības cirkulēja Izraēļa valstīs kā maksāšanas līdzekļi. Vislielākā naudas vienība bija talents (ebr.val. kīkar - riņķis, tā tad apaļš metāla gabals). Bija zelta, sudraba un vaŗa talenti²⁾. Parastais maksāšanas līdzeklis bija sudraba talents (ebr.val. vārdam "kesef" ir divas nozīmes: sudrabs un nauda), zelts ir sastopams reti, pat lielākas vērtības maksāja sudrabā, bet ne zeltā (piem. 1000 sudraba talenti³⁾). Tikai meslus citām valstīm dažreiz izraēlieši maksāja zelta talentos⁴⁾, bet pa daļai arī dažādu zelta trauku veidā⁵⁾. Kādas proves naudas metali ir bijuši, nav zināms, jo rakstu avoti to nemin un vispār valsts piegrieza savu uzmanību tikai naudas metala pareizam svaram, bet ne saturam⁶⁾. Vaŗu lietāja kā maksāšanas līdzekli samērā reti, un no tā ebrēji gatavoja galvenā kārtā mazākas naudas vienības, tāpat kā Babilonijā un Asirijā⁷⁾. Samērs starp zeltu un sudrabu bija

1) Sk. Brentano, Das Wirtschaftsleben der antiken Welt, lp. 37.

2) I.Reg. 9,4; II.Reg. 5,22; Zach. 5,7; sk. arī Levy, Geschichte der jüdischen Münzen, lp. 13.

3) II.Reg. 15,19.

4) Sk. II.Reg. 18,14.

5) Sk. Bencinger, Hebr. Archäologie, lp. 199.

6) Deut. 25,13 u.c. Lev. 19,36.

7) Sk. Bencinger, Hebr. Archäologie, lp. 199.

visa orienta zemēs tanī laikā 1 : $13\frac{1}{2}$, bet starp sudrabu un vaŗu 1 : 60¹⁾. Talents nebija tikai naudas, bet arī svara vienība. Kamēr svara talents svēra 58,944 kg un saturēja 60 minas un 3600 ņekelus, zelta talents svēra 49,11 kg un saturēja 60 minas à 50 ņekeli un sudraba talents svēra 43,659 kg un saturēja tāpat 60 minas à 50 ņekeli. Tā tad izraēliešu naudas sitēma bija ņāda:²⁾

Zelts

1 zelta talents = 60 minām = 3000 ņekeliem = 49,11 kg
1 mina = 50 " = 818,6 gr
1 ņekels = 16,37 "

Sudrabs

1 sudraba talents = 60 minām = 3000 ņekeliem = 43,659 kg
1 mina = 50 " = 725,5 gr
1 ņekels = 14,55 "

Parastā naudas vienība bija ņekels, kuŗā ēbrēji izdarīja savus ikdienišķos maksājumus. Tas vēl dalījās tālāk pusēs (ebr.val. "beka")³⁾, ceturtdaļās⁴⁾ un 20 daļās (ebr.val. "gera")⁵⁾. Vārds "ņekels", kas nozīmē zināmu svaru,

1) Sk. Winckler, Die Babylonische Kultur in ihren Beziehungen zur unsrigen, Leipzig, 1902. lp. 49.

2) Sk. Bencinger, Hebräische Archäologie, lp. 201.

3) Exod. 38,26.

4) I.Sam. 9,8.

5) Exod. 30,13.

tāpat kā itaļu "lira" un angļu "mārciņa", norāda, ka naudas vienības vērtību noteica pēc tās svara, tomēr, kā jau augšā teikts, ne ikreiz to kontrolēja ar svaru palīdzību un parasti iztika tikai ar skaitīšanu, un vārdam "šakol" ir bez pirmās nozīmes "nosvērt" vēl otrā un parastā nozīme - maksāt (tā gan pakāpeniski attīstījusies no pirmās). Pēc talmuda bija divējādi šekeļi - vienkāršais un svētais, pie kam divi vienkārši šekeļi ir līdzīgi vienam augšā minētam "svētam" šekeļam, un vienkāršais talents saturēja tikai 1500 "svētus" šekeļus¹⁾. Bija vēl naudas vienība "kesita"²⁾, kuŗa neietilpa minētā naudas sistēmā un par kuŗas vērtību nav skaidrības, bet arī tā, bez šaubām, nebija kalta nauda³⁾. Vispār ebrēju naudas sistēma ir bijusi, līdzīgi Babilonijas naudas sistēmai⁴⁾.

No visa teiktā redzam, ka Izraēļa valstī jau ļoti sen bija attīstīta naudas saimniecība, kas liecina par pietiekošu saimniecisku attīstību, pirka un pārdeva par metala naudu un visu primitīvu tautu "nauda", t.i. lopi, rotas

1) Sk. S.Kraus, Talmudische Archäologie, Leipzig, 1911. lp. 403.

2) Hiob. 42,11.

3) Sk. Levy, Geschichte der jüdischen Münzen, lp. 13.

4) Sk. Levy, l.c. lp. 12; arī Lurje, Studien zur Geschichte der wirtschaftlichen und sozialen Verhältnisse im israelitisch-jüdischem Reiche, lp. 28.

lietas u.t.t. jau nepastāvēja Izraēļa valsts pirmā pastāvēšanas laikā un pat soģu laikā¹⁾, kamēr pie grieķu un itaļu tautām šinī laikā (tā tad ap 1200.g.pr.Kr.) vēl pastāvēja naturāla saimniecība un tie nepazina vai vismaz neatzina tikai dārgmetalus par ērtāko maiņas un maksāšanas līdzekli.

S v a r i.

Ebrēju svaru sistēma daudz līdzinājās babiloniešu-asiriešu svaru sistēmai. Agrāk domāja, ka svara talents bijis līdzīgs naudas talenta svaram, un saturēja, kā pēdējais, 60 minas un 3000 šekelus. Tomēr tagad, spriežot pēc atradumiem izrakumos, pārliecinājās, ka svara vienību sistēma nesakrīt ar naudas vienību sistēmu. Svara talents saturēja 60 minas à 60 šekeli (naudas mina = 50 šekeliem), tā tad svara talents saturēja 3600 šekelus²⁾. Palestīnas svara šekela svars bija 16,37 gr. (turpretī Babilonijas 16,83 gr), bet svara talents svēra 58,932 kg. (pēc Bencingera 58,944 kg³⁾). Svara šekels savukārt dalījās 2 pusēs

1) Sal. M.Löhr, Izraels Kulturentwicklung, lp. 96.

2) Sk. Riehm, Handwörterbuch des biblischen Altertums, lp. 509.

3) Bencinger, Hebräische Archäologie, lp. 196.

("beka") à 8,68 gr. un 20 daļās ("gera") à 0,868 gr. Tomēr bija lietāšanā Palestīnā arī svara talenti, kas saturēja tikai 3000 svara šekelus (1 talents = 60 minām = 3000 šekeliem), tā tad bija attiecīgi mazāki svarā par augšā minēto svara talentu ar 58,932 kg svaru¹⁾. Satiksmē parastā lietātā svara vienība bija šekels, kam bija 16,37 gr svars, ar laiku tomēr mainījās drusciņ tā svars un tā jāizskaidro, ka izrakumos atrasti šekeli vieglāki par 16,37 gr. Pēc talmūda vēl bija "vienkāršais" talents, kas līdzinājies augšā minētā "svētā" talenta pusei un saturējis 60 minas à 25 šekelus²⁾. Bez minētās svaru vienību sistēmas vēl lietāja Palestīnā dažas citas svaru vienības, kuņas tomēr līdz šim nav izdevies ierindot noteiktā sistēmā³⁾. Kā svarus ebrēji pirmā laikā lietāja akmeņus⁴⁾ (ebr.val. "even" - aknens - apzīmē arī atsvarus), ko parasti nēsāja pie sevis jostā, ko var vērot līdz šim Persijā⁵⁾.

1) Sk. Bencinger, Hebräische Archäologie, lp. 196.

2) Sk. S.Kraus, Talmudische Archäologie, Bd.II, lp. 403.

3) Sk. Bencinger, Hebr. Archäologie, lp. 157.

4) Sk. Bertholet, Kulturgeschichte Israels, lp. 37.

5) Sal. Riehm, Handwörterbuch des biblischen Altertums, lp. 510.

Garuma un platuma mēri.

Arī Palestīnas garuma un platuma mēri bija ļoti līdzīgi Babilonijas mēriem¹⁾. Parastais garuma mērs ir olekts (ebr.val. "ama"), kas satur 2 sprīžus (ebr.val. "zeret"), sprīdis satur 3 rokas delnas platumus (ebr.val. "tofach") à 4 pirkstu platuma (ecba)²⁾. Tā tad 1 olekts = 2 sprīžiem = 6 roku delnu platumiem = 24 pirkstu platumiem. 6 olektis sastādīja vicu (ebr.val. "kane", vāciski - Rute)³⁾, bija arī olekts, kas saturēja tikai 5 rokas delnu platumus ("gomed")⁴⁾. Olekts garums ir pēc Krausa 444 mm⁵⁾, pēc Herzfelda 453 mm⁶⁾, pēc Bencingera 450 mm⁷⁾. Blakus šai parastai olektij bija satiksmē vēl lielā "ķēniņa" olekts, kuņas garums ir 550 mm⁸⁾.

Kā ceļa mērs minēts "kivrat erēc"⁹⁾, kuņa nozīme nav

1) Bencinger, Hebr. Archäologie, lp. 190.

2) Sk. Bencinger, Hebr. Archäologie, lp. 191.

3) Sk. Ezech. 40,5.

4) Herzfeld, Handelsgeschichte der Juden des Altertums, lp. 173.

5) Sk. S.Kraus, Talmudische Archäologie, Bd.II, lp.389.

6) Sk. Herzfeld, Handelsgeschichte, lp. 173.

7) Sk. Bencinger, Hebr. Archäologie, lp. 191.

8) Bencinger, l.c. lp. 192.

9) II.Reg. 5,19.

noskaidrota un apzīmēs laikam zināmu attālumu, ko var noiet zināmā laikā un pēc Bencingera būs līdzīga vai Persijas parasangai ar 5,67 km garumu vai Eģiptes ceļa garuma vienībai, kas ir 6,3 km gaŗa¹⁾. Kā platuma mēra vienība minēta "cemed"²⁾, kas nozīmē pāri, t.i. tik daudz zemes, ko var apstrādāt vienā dienā ar vēršu pāri. Arī vēl mūsu dienās der kā platuma mēra vienība Sirijā zemes gabals, ko var uzart ar diviem vēršiem parastā gada aršanas laikā³⁾. Tā tad šis platuma mērs ir nenoteikts, jo krīt svarā netikai zemes platība, bet arī zemes īpašības un atrašanās vieta⁴⁾. Cits platuma mērs ir "sea"⁵⁾, t.i. platība, kurā var iesēt vienu "sea" (tāds tilpuma mērs, sk. tālāk) sēklu un iztaisa ap 784 m². Arājs parasti apaŗ dienas laikā 4 "bet sea"⁶⁾.

Tilpuma mēri. Vislielākais tilpuma mērs kā sausām vielām, tā arī šķidrūmam ir "chomer" jeb "kor", kas dalījās sekojošās tilpuma vienībās pēc Herzfelda⁷⁾.

1) Sk. Bencinger, Hebr. Archäologie, lp. 192.

2) Jes. 5,10.

3) Sk. Bencinger, l.c. lp. 192.

4) S. Kraus, Talmudische Archäologie, Bd. II, lp. 175.

5) Sk. I. Reg. 18,32.

6) Sk. Bencinger, l.c. lp. 192.

7) Handelsgeschichte der Juden des Altertums, lp. 173.

Sausām vielām

1 chomer	= 2 letech	= 10 efa	= 259,2 l.
1 efa	= 3 sea	= 10 omer (isaron)	= 25,92 l.
1 sea	= 6 kab	=	8,64 l.
1 kab	=		1,44 l.

Šķidrūmam

1 chomer	= 10 bat	= 259,2 l.
1 bat	= 6 hin	= 25,92 l.
1 hin	= 12 log	= 4,32 l.
1 log	=	0,36 l.

Pēc Bencingera ir sekojošā kopējā tabula šķidruma un sausvielu mēru vienībām¹⁾:

chomer (kor)	1								= 364,4 l.
letech	2	1							= 182,2 "
efa (bat)	10	5							= 36,44 l.
sea	300	15	3	1					= 12,148 l.
hin	60	30	6	2	1				= 6,074 "
omer	100	50	10	$3\frac{1}{3}$	$1\frac{2}{3}$	1			= 3,644 "
kab	180	90	18	6	6	$1\frac{4}{5}$	1		= 2,0248 l.
log	720	360	72	24	12	$7\frac{1}{5}$	4		= 0,5062 "

1) Sk. Bencinger, Hebräische Archäologie, lp. 194.

Atsevišķa sauso vielu mēru vienību sistēma

$$1 \text{ log} = 0,506 \text{ l.}$$

$$1 \text{ kab} = 4 \text{ log} = 2,024 \text{ "}$$

$$1 \text{ sea} = 6 \text{ kab} = 24 \text{ "} = 12,148 \text{ "}$$

$$1 \text{ efa} = 3 \text{ sea} = 18 \text{ kab} = 72 \text{ "} = 36,44 \text{ "}$$

$$1 \text{ chomer (kor)} = 10 \text{ efa} = 30 \text{ sea} = 180 \text{ kab} = 720 \text{ "} = 364,4 \text{ "}$$

Atsevišķa šķidrums mēru vienību sistēma

$$1 \text{ log} = 0,506 \text{ l}$$

$$1 \text{ kab} = 4 \text{ "} = 2,024 \text{ "}$$

$$1 \text{ hin} = 3 \text{ kab} = 12 \text{ "} = 6,074 \text{ "}$$

$$1 \text{ bat} = 6 \text{ hin} = 18 \text{ kab} = 72 \text{ "} = 36,44 \text{ "}$$

$$1 \text{ chomer (kor)} = 10 \text{ bat} = 60 \text{ hin} = 180 \text{ kab} = 720 \text{ "} = 364,4 \text{ "}$$

Ebrēju mēru vienību sistēma, neskatoties uz daudzām līdzībām ar Babilonijas mēru sistēmu, ir tomēr pa daļai patstāvīga, jo ebrēju mēru vienību sistēmā ir vairākkārt sastopama decimāliekārtā (piem. 1 chomer = 10 bat = 10 efa; 1 efa = 10 omer = 10 isaron), kamēr Babilonijas mēru vienību sistēma ir pakļauta seksagesimal sistēmai (kur pamatā ir skaitlis 60). Kā redzam, izraēliešiem bija izkopta naudas, svaru un mēru sistēma, kas tomēr ne visai daudz atšķīrās no kaimiņu tautu naudas, svaru un mēru sistēmas, un tādā kārtā apliecina par attīstītu saimniecisku dzīvi iekšzemē, kā arī par ebrēju diezgan rosīgiem tirdznieciskiem sakariem ar viņu kaimiņu valstīm.

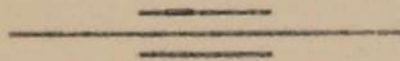
N o s l ē g u m s.

Izraēļa tautas galvenie ienākuma avoti bija zemkopība un lopkopība. Ievērojamu vietu ieņēma arī amatniecība, kas sasniedza diezgan augstu pakāpi un dažās nozarēs, kā piem. podniecībā, bija jau attīstījusies pat zināma rūpniecība¹⁾, tomēr zemkopība un lopkopība bija tautas vairākuma galvenā nodarbošanās un to ražojumu pietika ne tikai iekšzemes vajadzību apmierināšanai, bet tos arī eksportēja uz kaimiņu valstīm un tādā kārtā izlīdzināja to iztrūkumu, kas radies Izraēļa valsts tirdzniecības bilanci, importējot ārzemju amatniecības un rūpniecības augstākā labuma ražojumus, kuņu ražošana nebija iekšzemes rūpniecībai pa spēkam.

Arī tirdzniecība ieņēma ievērojamu vietu Izraēļa saimnieciskā dzīvē, jo arvien vairāk izveidojās tāla darba dalīšana un iekšējā tirdzniecība plaši attīstījās, bet arī ārējā tirdzniecība, pateicoties Palestīnas izdevī-

1) Sal. Lurje, Studien zur Geschichte der wirtschaftlichen und sozialen Verhältnisse im israelitisch-jüdischen Reiche, Giessen, 1927. lp. 21-27.
Bertholet, Kulturentwicklung Israels, Göttingen, 1919. lp. 157.

gam ģeografiskam stāvoklim, pieņēma diezgan ievērojamus apmērus Izraēļa ķēniņa Zalamana laikā un kā tāda pastāvējusi, kaut arī vēlāk šaurākos apmēros, visā Izraēļa valsts pastāvēšanas laikā. Par tirdzniecības attīstību arī apliecina plaši izkoptā izraēliešu naudas, svaru un mēru sistēma. Izraēļa tautas saimnieciskā dzīve, kuņai vispirms bija slēgtas mājsaimniecības iekārtas raksturs, ar laiku izveidojās par tautsaimniecību, protams to laiku mērogā, ar plaši attīstītu darba dalīšanu iekšzemē un pastāvīgiem tirdznieciskiem sakariem ar ārzemēm un tādā kārtā Izraēļa tauta ieņēma saimnieciskā ziņā diezgan ievērojamu vietu to laiku orienta tautu starpā.

DIPLOMA DARBS

1935.g.

Stud. oec. Ošers Blochs

Matr. Nr. 13128